

چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

محمد شعبانی فرد^۱، حسین عباسی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۲۰

چکیده:

فرهنگ ایثار و شهادت یکی از بارزترین خصوصیات ادیان الهی به ویژه دین مبین اسلام است. این فرهنگ پس از پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی و در مواجهه با تهدیدات همه‌جانبه دشمنان اسلام، باهدف دفاع از اصول و مبانی اعتقادی، تحول ویژه‌ای را در نظام زندگی و فرهنگی مردم ایجاد کرد. اندیشمندان و دلسوزان کشور و در صدر آنان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ضمن اندیشیدن تمهیدات لازم، علاوه بر اتخاذ راه‌های متعدد از جمله تقویت دفاعی و تولید نیروی بازدارندگی، بهترین راهکار را ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دانستند. براین اساس، در پژوهش حاضر، ضمن توضیح مفاهیمی چون فرهنگ، ایثار و شهادت، تلاش شده جایگاه این مفاهیم در آموزه‌های دین مبین اسلام و راه‌های تحقق و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مورد بررسی قرار گیرد، موضوعی که می‌بایست امروزه به‌عنوان یک مسئله مهم و اساسی در دستور کار مسئولان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشور بزرگ ایران اسلامی که واجد قابلیت‌های ژئوپلیتیکی منحصربه‌فرد در منطقه ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی آسیای جنوب غربی است، جهت مقابله و دفع تهدیدات، برای رسیدن به تمدن اسلامی قرار گیرد، در این مقاله، ابتدا مفاهیم کلیدی تشریح، سپس محورهای مربوط، احصاء می‌شود و به‌منظور غنای بیشتر ادبیات تحقیق، دیدگاه‌های امامین انقلاب، حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت تبیین می‌گردد، در بخش سوم نیز از روش تحقیق با رویکرد توصیفی - تحلیلی استفاده شده که گردآوری اطلاعات موردنیاز از طریق منابع کتابخان‌های، اینترنتی و اسنادی و بر اساس عنوان مقاله، تحقیق، توصیف و تحلیل شده است. در بخش چهارم، چارچوب نظری مبتنی بر دو مفهوم «ایثار و شهادت» و «تعلیم و تربیت» آورده شده و در ادامه یافته‌های تحقیق منطبق با اصول و مبانی قرآن و دفاع مقدس تشریح و پس از اشاره اجمالی به مبانی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت پرداخته شده است.

واژگان اصلی:

اسلام، دفاع مقدس، فرهنگ ایثار و شهادت، تربیت، نظام تعلیم و تربیت.

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

۲- مربی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران.

۱- مقدمه

ایثار و فداکاری تا سرحد شهادت، از برترین ارزش‌های معنوی فرهنگ اسلامی است که در دفاع و تثبیت استقلال و تمامیت ارضی کشور، هویت دینی و ملی نقشی اساسی و بی‌بدیل دارد. ایثار و نثار جان در راه اعتلای دین و ارزش‌های دینی در اسلام از جایگاه والایی برخوردار و بسیار ستوده شده که آیات و روایات متعددی در این خصوص نازل شده است. «الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ» «کسانی که ایمان آورده و هجرت کردند و در راه خدا با اموال و جان‌های خویش جهاد کردند، بزرگ‌ترین درجه را نزد خداوند دارند و اینان همان رستگارانند.» (سوره توبه، آیه ۲۰).

نگاهی به عملکرد مسلمانان از صدر اسلام تا کنون مؤید این واقعیت است که آنچه سبب پیروزی‌ها و فتوحات گسترده و چشمگیر گردیده، روحیه ایثار و از خودگذشتگی مسلمانان در میداين نبرد بوده که در تقابل دائمی حق و باطل که از ازل شروع و تا ابد ادامه خواهد داشت در ستیز با زور مداران و مستکبران همواره پیروز میدان بوده‌اند، زیرا به فرموده حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) چه بکشیم و چه کشته شویم پیروزیم.

فرهنگ ایثار و شهادت یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین عوامل در هم‌آورد و رویارویی اسلام با کفار و دشمنان این دین الهی می‌باشد که در سخت‌ترین شرایط و با نیروی قلیل و با کمترین عده و عده توانستند بر کفار و مشرکین فائق آمده و دین اسلام را در کمترین زمان ممکن به اقصی نقاط جهان نشر و توسعه دهند. مسلمانان شهادت را توفیقی برای کسب رضایت الهی، اعتلای کلمه الله، فوز و اجری عظیم و نهایتاً تنعم در بهشت ابدی دانسته و به اعتبار همین نیروی لایزال و به شوق رسیدن به لقای الهی به مرحله نرسیدن از مرگ رسیده و بر اساس آموزه‌های اسلام باور داشتند که تعداد اندک مسلمانان بر تعداد کثیر کفار و دشمنان پیروز خواهند شد. پرواضح است که فرهنگ شهادت و ایثار چه نقش شگرفی در رشد و گسترش اسلام در زمان پیامبر اکرم (صل‌الله علیه و آله) و پس از آن ایفاء کرده است.

مرور تاریخ اسلام، همواره تداعی‌کننده نام شهیدان و ایثارگران ثابت‌قدم بوده است. نام‌آوران که اگر ایثارگری‌ها و شهادت‌طلبی‌های آن‌ها نبود، شاید اسلام در همان ابتدا با شکست مواجه و به گوش جهانیان نمی‌رسید. خوشبختانه این خصلت یعنی ایثارگری و شهادت‌طلبی،

به‌قدری از پویایی لازم برخوردار بوده که به تدریج و همگام با رشد روزافزون اسلام، به‌عنوان مؤلفه‌ای فرهنگی رشد و نمو پیدا کرد. اسلام به‌عنوان دینی جامع و کامل از ذخائری بسیار ارزشمند و عمیق برخوردار است، به‌گونه‌ای که پس از انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (رحمت‌الله علیه) به‌سرعت توانست خیلی عظیمی از مسلمانان را بیدار نماید.

جوانان ایرانی همچون کوه با عزمی سترگ و مصمم به یاری رهبر نستوه برخاستند و حماسه‌هایی را خلق کردند که نه‌تنها توطئه‌های استکبار به سرکردگی آمریکا را خنثی ساخت بلکه خود الگویی برای همه رزمندگان راه خدا و حتی دیگر آزادگان جهان در مقابل ظلم و ظالمان گردید.

با پیروزی انقلاب اسلامی و به‌ویژه آغاز جنگ تحمیلی، پدیده عجیبی که با معیارهای مادی‌گرایانه قابل تبیین نبود در ایران شکل گرفت. افراد و گروه‌ها به‌صورت داوطلبانه عازم جبهه‌ها می‌شدند و آگاهانه و مشتاقانه خواهان آن بودند که شهید شوند. شهید شدن آنان نه‌تنها باعث ناراحتی بازماندگان نمی‌شد بلکه افتخار تلقی می‌شد و نه‌تنها دیگران را مأیوس نمی‌کرد بلکه آنان را به تداوم این مسیر علاقه‌مند می‌کرد (احمدی، ۱۳۷۶)، اصلی‌ترین هدف از ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، زنده نگه‌داشتن این قدرت بالنده و این نیروی فجرآفرین و انتقال این آموزه به نسل‌های بعدی برای مبارزه با ظلم و تعدی مستکبران زورگو و جنایتکار است تا ضمن دفع شر از سر مسلمین، موجبات مجد و عظمت اسلام و عزت مسلمانان را فراهم آورد. تأکید حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) مبنی بر اینکه خانواده شهدا چشم‌وچراغ این ملت‌اند یا فرمایش مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص اینکه اهمیت زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره شهدا کمتر از شهادت نیست ناظر به تعیین و تکریم جایگاه و منزلت شهید و شهادت است.

این عنصر هویتی در تاریخ معاصر نیز به‌کرات خود را نشان داده است و به‌غیر ایران و سال‌های دفاع مقدس، مقاومت مسلمانان افغانستان در برابر تهاجم و اشغالگری شوروی سابق، مقاومت‌های بی‌نظیر فلسطینیان در برابر تجاوز و گردن‌کشی رژیم اشغالگر قدس، پیروزی حزب‌الله لبنان در برابر متجاوزان صهیونیست و به‌ویژه آخرین نمونه‌های بارز آن یعنی، دفاع شگفت برانگیز ملت‌های سوریه، یمن و عراق در مقابله توطئه‌های آمریکایی - صهیونیستی و گروه‌های خودساخته آن‌ها بنام القاعده، طالبان، داعش و ... همگی مصادیقی متقن و محکم از

حضور همیشگی این عنصر هویتی در حیات مسلمانان است؛ بنابراین انتقال فرهنگ ایثار و شهادت و دانش‌های اسلامی به طریقه تسلی، از اهمیت به سزایی برخوردار است و نخستین راه در انتقال فرهنگ از یک نسل به نسل دیگر، تعلیم و تربیت برخوردار از دانش و معرفت، با استفاده از ریشه‌های ملی و بومی است (قهرمانی، ۱۳۸۸: ۳۲).

باتوجه به اینکه تحولات پرشتاب کنونی در عرصه فرهنگ جهانی بسیاری از نگرش‌ها و روش‌های رایج تربیت دینی ما را تغییر داده است. اما درعین‌حال نقش نهادهای گوناگون اجتماعی از قبیل تعلیم و تربیت، خانواده، رسانه‌های داخلی و شبکه‌های اجتماعی منسجم و ... در انتقال فرهنگ پایدار و صحیح، به‌خصوص فرهنگ ایثار و شهادت، مؤثر و پراهمیت می‌باشد؛ بنابراین در جهت نهادینه کردن فرهنگ ایثار و شهادت باید تمام دست‌اندرکاران منسجم و با عنایت به جنبه‌های متفاوت آن توجه لازم معطوف گردد. تلاش این مقاله هرچند اندک برای تحقق چگونگی پرورش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور می‌باشد. امید آنکه در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، توفیق همواره رفیق راهمان باشد.

۱-۱- اهمیت و ضرورت مسئله

فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی‌ها در طول تاریخ، حماسه‌ها آفریده و ثبات و پایداری ملت‌ها و کشورها را رقم‌زده است. مثال روشن و آشکار آن، رشادت طلبی‌های رزمندگان اسلام در طول ۸ سال دفاع مقدس است که نه تنها دشمن تا بن دندان مسلح را زبون، و از کرده خود پشیمان کرد، بلکه عامل رشد و توسعه ایران اسلامی شد. ادعایی که بر هیچ صاحب اندیشه صادقی پوشیده نیست. این که عده‌ای تا معراج، عروج می‌کنند و جز به لقای حضرت دوست، رضا نمی‌دهند به دلیل تأثیر ژرف و عمیقی است که فرهنگ ایثار و شهادت بر قلب‌های مخلص و پاک آن‌ها می‌گذارد. شناخت این فرهنگ و حفظ آن و آموزش و انتقال آن به نسل‌های آتی، ضامن بقا، عزت، پیشرفت و توسعه ملی خواهد بود. اما اگر این فرهنگ به فراموشی سپرده شوند، همبستگی اجتماعی متزلزل گشته، آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در داخل جامعه افزایش می‌یابد. باتوجه‌به پیامدهای منفی عدم ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت، اهمیت موضوع را نمی‌توان نادیده انگاشت و نقش آگاهی عموم مردم در حفظ و دفاع از فرهنگ ایثار و شهادت، بیش‌ازپیش حیاتی و ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۱-۱- اهمیت شهید و شهادت و جایگاه آن از منظر قرآن و روایات

در فرهنگ قرآنی، از شهادت با تعبیر «قتل فی سبیل‌الله» یاد شده است. این فداکاری و ازجان‌گذشتگی در راه خدا و دین، نهایت رستگاری انسان مؤمن است و آنان که جان خویش را بر سر دین می‌نهند، هم به کامیابی ابدی در آخرت می‌رسند و هم شهادتشان سرچشمه الهام و الگوی فداکاری برای دیگران محسوب می‌شود. فیض شهادت چنان ارزشمند است که اولیای دین همواره از خداوند، آرزوی آن را داشته‌اند. در دعای ما نیز مکرر از خداوند، درخواست شهادت شده است و در روایات بسیاری درباره شهادت و جایگاه شهید آمده است. شهید حق شفاعت دارد، شهدا اولین کسانی هستند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام شهیدان غبطه می‌خورند. (بحارالانوار، ج ۹۷) شیخ مفید، شهادت را مقامی والا می‌داند: آنکه در راه خدا صبر و مقاومتی کند تا آن حد که خویش ریخته شود، روز قیامت از امنای والامرتبه الهی محسوب می‌شود (شیخ مفید، ۱۱۴)

اهداف تحقیق

- ارائه بستری مناسب و واقعی جهت معرفی چگونگی پرورش فرهنگ شهادت در نظام تعلیم و تربیت
- بررسی فرهنگ ایثار و شهادت
- بررسی شهادت از منظر اسلام
- بررسی آثار فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت
- ارائه راهکارهای مناسب

۲- واکاوی ادبیات موضوع

تعریف مفاهیم و مبانی نظری

مفهوم اسلام

واژه اسلام مصدر باب افعال از ماده «س-ل-م» (ابن منظور، محمد بن مکرّم، ۱۳۷۵، ج ۶: ۳۴۵). به معنای صحت و عافیت و دوری از هرگونه عیب و نقص و فساد (ابن فارس، احمد، ۱۴۱۵ ق، ج ۳: ۹۱-۹۰) و در باب افعال به معنای زیر است: انقیاد (ابن منظور، محمد بن مکرّم، ۱۳۷۵، ج ۶: ۳۴۵)، اطاعت کلی و بی‌قید و شرط و تسلیم محض بودن (توشی هیکو

ایزوتسو^۱، ۱۳۷۴، ص ۲۵۶)، اذعان به حکم الهی، اخلاص در عبادت (فخرالدین طریحی، ج ۲، ۴۰۷) این واژه مانند بیشتر اصطلاحات کلیدی قرآن، پیشینه‌ای خاص در جاهلیت دارد. این اصطلاح در آن دوران به‌طور کلی به معنای ترک کردن و دست‌کشیدن بوده است و عرب‌ها هنگامی فعل «اسلم» را به کار می‌بردند که شخص از چیزی که برای او بسیار عزیز و گران‌بها بود دست می‌کشید و آن را به دیگری که خواستار آن بود و می‌گذاشت و در صورتی که آن چیز خود شخص وی باشد که گران‌بهاترین موجودی انسان است، در این حالت اسلام به معنای اطاعت کلی و بی‌قیدوشرط و تسلیم محض بودن است (توشی هیکو ایزوتسو، ۱۳۹۵: ۲۵۶). برخی از اندیشمندان معتقدند ریشه «س لم» در زبان عربی که واژه اسلام از آن گرفته شده است دارای دو معنای صلح و تسلیم است. کسی که خویش را تسلیم خداوند می‌کند به صلح دست می‌یابد همچنین از دیدگاه اسلام انسان باید با استفاده از عقل - که میان مطلق و نسبی تشخیص می‌دهد تسلیم اراده امر مطلق شود بنابراین اصطلاح مسلمان به معنای کسی است که با انتخاب خود پذیرفته است که اراده‌اش را مطیع اراده الهی سازد (نصر، ۱۳۹۲: ۳۱).

معنای اصطلاحی

اسلام در اصطلاح به چهار معنا به کار می‌رود (نصر، ۱۳۹۲: ۴۱). هرکسی که نوعی وحی الهی را می‌پذیرد، به عام‌ترین معنای کلمه مسلمان است، خواه یهودی، مسیحی و یا زرتشتی باشد. به عبارت دیگر مسلمان در معنای نخست، انسانی است که با استفاده از عقل و اختیار خویش یک شریعت و حیانی را بپذیرد. مسلمان به معنای همه مخلوقات هستی است که شریعت و قوانین الهی را می‌پذیرند، به این معنا که این مخلوقات تابع قوانینی تخلف‌ناپذیرند که در اصطلاح قوانین، طبیعت خوانده می‌شوند. توضیح اینکه حضور حکمت و اراده الهی را که همه مخلوقات تابع آن هستند و در واقع جز انسان هیچ مخلوقی راهی جز تبعیت از آن ندارد، مثلاً سنگ هیچ اختیاری جز فروافتادن ندارد، بنابراین نیروی جاذبه یکی از جلوه‌های اراده الهی در مرتبه عالم مادی است که سنگ از آن تبعیت می‌کند، بنابراین سنگ به این معنا مسلمان است. هر چیزی در عالم به این معنا مسلمان به معنای واقعی کلمه است به جز انسان که به دلیل اختیاری

که به امانت به او داده شده است می‌تواند از تسلیم شدن به اراده خداوند سر باز بزند. گرگ همیشه گرگ، عقاب همواره عقاب و کرم همواره کرم است. تنها انسان است که می‌تواند به سان گرگ درنده خو، همانند عقاب با عظمت و یا به سان کرم خاکی پست و حقیر باشد.

مسلمان یک معنای والا نیز دارد که این معنا درباره اولیاء اطلاق می‌شود. همه موجودات به یک معنا به وجود خویش علم دارند و تنها انسان است که نسبت به علم خویش آگاه است و علم آگاهانه به وجود خویش دارد. ولی به سان طبیعت است از آن حیث که لحظه لحظه زندگی اش مطابق با اراده الهی، آگاهانه و فعالانه است درحالی که مشارکت طبیعت در اراده الهی منفعلانه است. براین اساس ولی همان همتای آگاهانه، فعالانه و عقلی مسلمان به معنای دوم، یعنی طبیعت است. او همانند طبیعت همه لحظات زندگی اش را بر طبق ناموس و قوانین الهی به سر می‌برد اما آگاهانه و به اختیار خویش چنین می‌کند، بنابراین او حافظ طبیعت و همتای معنوی آن است.

به معنایی خاص تر اسلام آخرین شریعت الهی است که در حدود چهارده قرن پیش به وسیله پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، به مردم ابلاغ شد. پس اسلام واقعیتی کلی است که انسان و عالم محیط بر او را شامل می‌شود و در حاق ذات موجودات نهفته است. علت نام گذاری شریعت خاتم به اسلام این است که در این دین بنده تسلیم اراده خدای سبحان است (طباطبائی، محمدحسین، ۱۴۱۷، ج ۱۶: ۱۹۳).

تعریف و مفهوم ارزش و دفاع مقدس

ارزش در لغت، به معنای قیمت، بهاء، ارج، شایستگی و زیندگی است. ارزش در هر یک از ساحت‌های اجتماع - اقتصاد، فرهنگ، دین، حقوق، اخلاق - دارای معنای خاص است. ارزش‌های اسلامی در مفهوم عام و گسترده عبارت است از آنچه از نظر دین مقدس اسلام مطلوب و سودمند است؛ ولی گاه از ارزش‌های اسلامی، معنای خاصی اراده می‌شود و در مفهوم خاص، یعنی آن ارزش‌هایی که اسلام، مطلوب و ارزشمند بودن آن‌ها را در عرصه اخلاق به رسمیت شناخته است. از این رو، منظور از ارزش‌های اسلامی به عنوان یکی از عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که رزمندگان اسلامی در دوران دفاع مقدس، به آن‌ها آراسته بودند (تقی‌زاده علی‌اکبر، ۱۳۹۳: ۱۲).

ارزش‌هایی که در حماسه دفاع مقدس تبلور یافت و از عوامل مهم پیروزی بر دشمن بود، ریشه در فرهنگ ناب اسلامی و باورهای دینی رزمندگان اسلام داشت. آنان، بر اساس آموزه‌های قرآنی، ارتباط خود را با خداوند متعال نزدیک و استوار کرده بودند. این ارتباط که با یاد خدا، به وسیله نماز و انس با قرآن و دعا و رازونیز و نیز اخلاص ورزی و توکل پدید می‌آمد، آرامش بر گستره جانشان چیره و از امداد و نصرت الهی برخوردار می‌ساخت. این محبت و عشق ژرف، خود ایثار و فداکاری را به دنبال داشت؛ ایثاری که از اندک اندوخته مالی تا گوهر نفیس جان را شامل می‌شد نیز از قرآن کریم آموخته بودند که در برابر دشمن استوار و سرافراز باشند. آنان برای انجام این مهم، صبر و استقامت را در اوج زیبایی به تصویر کشیدند؛ شجاعت و دلاوری را بر قله بلند افتخار نشانند و عزت و کرامت را شکوهی سترگ بخشیدند. درخشش خیره‌کننده ارزش‌های اسلامی که در حماسه دفاع مقدس بازتاب یافته است، انعکاس آن‌همه زیبایی که در چهره تابناک این حادثه رخ نمود، مجالی به گستردگی و فراخی سینه‌هایی که این زیبایی‌ها از آن‌ها سرچشمه گرفته و سرازیر شده‌اند، می‌طلبد (همان، ۱۷).

مفهوم ایثار و شهادت

واژگان ایثار: ایثار آن‌چنان با افکار و اندیشه‌های رزمندگان ما آمیخته بودند که گویی عزت و شهرت آن‌ها با نام و یاد شهیدان جاودانه شده است. واقعیت امر جز این نیست که اگر جوانان پرشور و علاقه‌مند به حضور در جبهه‌ها، انگیزه شهادت‌طلبی و نوازش وصال جانان نداشتند، هرگز حاضر نبودند آن‌همه فداکاری و ایثار کنند، و این عشق و ایثار را از مولای خود امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) به ارث بردند که فرمود: به خدا سوگند اگر عشق به مقام شهادت و لقای حق نبود، اصلاً به جنگ با دشمن نمی‌پرداختم و از شما جدا می‌شدم (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۱). رزمندگان ما هم به مولایشان اقتدا کردند و بر اساس ایمان و عشق عمیق خود به خدا، همواره آرزوی شهادت و لقای او را داشتند. همچنان عشق و اشتیاق لقای حق، گاهی به جایی می‌رسید که دلدادگان توان کتمان کردن آن را از دست می‌دادند و بی‌صبرانه به میدان نبرد می‌شتافتند. (منصوری لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۹۲) یک مدافع مسلمان می‌داند که هدف از جهاد، اعتلای کلمه حق در جهان است و پاداش این مجاهدت، جلب رضای خدا و بهشت جاویدان است؛ لذا اگر بر دشمن پیروز گردد، به سعادت و پاداش بزرگی دست یافته است و

اگر شهید شود، به جوار رحمت حق نائل خواهد آمد؛ یعنی در هر دو صورت، پیروزی و سعادت نصیب او خواهد شد. روشن است که چنین منطقی، شکست‌ناپذیر است و پیروزی مجاهدان و شکست دشمنان را رقم می‌زند (منصوری لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۹۲). در فرهنگ بزرگ سخن، حسن انوری، ایثار: به معنای بذل، گذشت کردن از حق خود برای دیگران، نفع دیگران را بر خود ترجیح دادن آمده است، کلمه ایثار باب افعال از ماده آثر - یوثر به معنای برگزیدن و اختیار کردن است (قریشی، ۱۳۹۰: ۲۳-۱). این کلمه، معنای بذل و بخشش، ترجیح دادن بعضی بر بعضی دیگر، گذشت کردن از حق خود برای دیگران (رک دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳: ۳۱۶۶).

واژگان شهید: شهید از ماده شهود و شهادت است؛ شهود هم به معنی حضور است و هم به معنی علم و یقین و هم به معنی معاینه و شهادت مشاهده است شهید در لغت به معنی «گواه» است و در اصطلاح به کسی گویند که در راه خدا کشته می‌شود.

در احادیث است که شهادت برترین مرگ است قطره خون شهید، نزد خدا از بهترین قطرات است. شهادت موجب آمرزش گناهان می‌شود. شهید از سؤال قبر، مصون است و فشار قبر ندارد و در بهشت با حوریان هم‌نشین است.

شهید، حق شفاعت دارد. شهدا اولین کسانی‌اند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام آن‌ها غبطه می‌خورند. شهادت فنا شدن انسان برای نیل به سرچشمه نور و نزدیک شدن به هستی مطلق است. شهادت عشق به وصال محبوب و معشوق در زیباترین شکل است. شهادت، مرگی از راه کشته‌شدن است که شهید آگاهانه و به‌خاطر هدف مقدس انتخاب می‌کند «فی سبیل‌الله» به تعبیر قرآن مرگ سرخ، به‌مراتب از زندگی سیاه بهتر است.

فرهنگ ایثار و شهادت

علامه مهدی نراقی در جامع السعادات می‌فرماید: برترین درجات جود و سخا ایثار است و آن عبارت است از جود و بخشش مال با وجود نیاز و احتیاج به آن خدای سبحان در مدح اهل ایثار می‌فرماید: «وَيُؤْتِرُونَ عَلَيَّ أَنْفُسَهُمْ وَ لَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ» (حشر / ۹) و آنان را بر خود مرجح می‌دارند اگرچه خود نیازمند باشند و رسول خدا (صل الله علیه و آله) فرمود: «أَيُّمَا امْرِئٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَ آثَرَ عَلَيَّ نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ» هر کسی که چیزی را بخواهد و خود را

از آن خواهش نگاه دارد و دیگری را بر خود ترجیح دهد آرمزیده می‌شود (نراقی، ۱۳۹۰، ج ۲: ۱۶۳). بنابراین ایثار گاهی با بذل مال یا کار و تلاش بیشتر انجام می‌گیرد، و در بعضی موارد ایثار با نثارجان در راه خدا صورت می‌گیرد که شهادت نام دارد. «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ» (بقره / ۲۰۷) در میان مردم کسانی هستند که در جستجوی خشنودی خدا از جان خویش می‌گذرند. مفهوم فرهنگ شهادت به مجموعه باورها، آگاهی‌ها، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصول انسان به عالی‌ترین درجه کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌گردد اطلاق می‌گردد. «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» (سوره آل عمران، آیه ۱۶۹) (مشکینی، ۱۳۸۹: ۱۸۵) و باتوجه‌به شرایط و ویژگی‌های جامعه ایران به هرگونه آثار باقیمانده از شهدا درباره شهادت، شهید، سیره و روش شهیدان، پیام شهیدان و سرانجام تربت پاک و مقدس آن‌ها می‌تواند بخشی از فرهنگ شهادت باشد. (محمد رضایی، بی تا، ص ۳).

فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام)

نزد همه انسان‌ها در سراسر جهان، کسانی که برای مردم قابل احترام بوده و برای ایشان اهمیت خاص دارند، کسانی هستند که برای آسایش دیگران و رهایی ایشان از ظلم و جور و ستم و جهل کشته شده‌اند. وقتی از ایشان یاد می‌شود، همواره هاله‌ای از احترام در اذهان نقش می‌بندد و همه ملت‌ها برای چنین کسانی یادبودها و آیین‌های خاص قائل هستند و در اکثر کشورها بنای «یادبود سرباز گمنام» حکایت از این احترام دارد. در همه فرهنگ‌ها، برای کشته‌شدن در راه آزادی که به تعبیر شهید مطهری به انگیزه «برقراری ارزش‌های واقعی بشری» گام برداشته‌اند، واژه مختص و ویژه‌ای وجود دارد. اما بارزترین جلوه‌های ایثار و شهادت در دین تجلی پیدا می‌کند و آن‌قدر حائز اهمیت است که دین اسلام ایثارگری و شهادت‌طلبی را در راه تعمیق آرمان‌های مذهبی تشویق نموده و بیشتر از هر چیز دیگری بدان پرداخته است. چرا که در اسلام کشته‌شدن آگاهانه در راه خدا که در راستای گسترش اهداف الهی و اسلامی است بارها مورد تأکید قرار گرفته است؛ بنابراین فرهنگ ایثار و شهادت در دین اسلام دربردارنده مجموعه‌ای از آگاهی‌ها، باورها، اعتقادات و اعمالی است که موجب تقرب انسان به عالی‌ترین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می‌گردد (حسین‌زاده، ۱۳۸۳:

۵۳) از سوی کمیته فرهنگ شهادت بنیاد انقلاب اسلامی آورده شده، فرهنگ شهادت عبارت است از «مجموعه آگاهی‌ها، باورها، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصل انسان به عالی‌ترین و والاترین درجه کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌گردد. هرگونه آثار باقیمانده از شهدا درباره شهادت و شهید، سیره، روش و پیام شهیدان و بالاخره تربت پاک و مقدس آنان بخشی از این فرهنگ است» (معدنی، ۱۳۷۸: ۱۹).

مفهوم تربیت

تربیت در لغت

واژه «تربیت^۱» از ریشه «ربو» و از باب تفعیل است؛ چرا که کلمه ناقص، هنگامی که به باب تفعیل برده می‌شود، مصدر آن‌ها بر وزن تفعله می‌شود. مانند: تربیه، تزکیه، تحلیه و ... (طباطبایی، ۱۳۷۹: ۱۷۱).

تربیت در اصطلاح

در تعریف تربیت، از نگاه اندیشمندان مسلمان هدف از تربیت در نگاه دین عبارت است از: رشد (الهی)، طهارت، حیات طیبه، عبادت، تقوی، قرب، رضوان، تزکیه و تهذیب، (باقری، ۱۳۸۵: ۵۳) اصلاح رابطه انسان با خودش، طبیعت، جامعه، تاریخ و ... (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۰: ۷۷) و همین مطالب را می‌توان در اندیشه دانشمندان مسلمان و یا معتقد به ادیان الهی دید.

مفهوم نظام تعلیم و تربیت

تعلیم و تربیت، عبارت است از فراهم آوردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن با شکوفا ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف‌های مطلوب و بر اساس برنامه‌ای سنجیده شده (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵، ج ۱: ۳۴۱-۳۶۶).

در دیدگاه استاد شهید مرتضی مطهری، تعلیم، پرورش و استقلال نیروی فکری، دادن و زنده کردن قوه ابتکار متعلم است و تربیت، پرورش دادن و به فعلیت در آوردن استعدادها و درونی که بالقوه در یک شیء موجود است؛ از این رو، کاربرد واژه تربیت فقط در مورد جانداران صحیح است؛ زیرا

غیر جانداران را نمی‌توان به مفهوم واقعی پرورش داد آن‌طور که یک گیاه یا حیوان و یا یک انسان را پرورش می‌دهند. از همین‌جا معلوم می‌شود که تربیت باید تابع و پیرو فطرت، طبیعت و سرشت شیء باشد. اگر بنا باشد یک شیء شکوفا شود باید کوشید تا همان استعدادهایی که در آن هست بروز کند؛ بنابراین، تربیت در انسان به معنای پرورش دادن استعدادهای او است و این استعدادها در انسان عبارت‌اند از: استعداد عقلی (علمی و حقیقت‌جویی)، استعداد اخلاقی (وجدان اخلاقی)، بعد دینی (حس تقدیس و پرستش)، بعد هنری و ذوقی یا بعد زیبایی و استعداد خلاقیت، ابتکار و ابداع (مظهری، ۱۳۷۳: ۲۲-۲۰ و ۶۹-۵۷).

تعلیم و تربیت عبارت است از: اندیشه‌ها و نگرش‌های معرفت‌شناختی، جهان‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی که با واقعیت‌های نظام هستی پیوند دارند (ساجدی، ۱۳۸۶: ۴).
معلم: در این پژوهش به کلیه کسانی که تحت عنوان آموزگار برای تدریس به دانش‌آموزان مدارس دوره ابتدایی و با نام دبیر برای تدریس به دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان به استخدام وزارت آموزش و پرورش در می‌آیند، معلم گفته می‌شود. توسعه و تعمیق مشارکت از اهم مباحث تعلیم و تربیت معاصر است. بدون تردید آگاهی از نظریات مردمی دانشمندان و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش زمینه را برای ارتقاء مشارکت و نظارت مردم در آموزش و پرورش هموار می‌سازد. رسیدن به این مهم مستلزم آن است که مدیران، مجریان و دست‌اندرکاران جهت بهینه‌سازی تصمیمات و بهبود روش‌ها و برخورداری از بالاترین بهره‌وری در ابعاد مادی و معنوی، ضمن بهره‌گیری از اطلاعات و تجربیات شخصی، خود را از تجربیات، ابتکارات و عملکرد دیگر نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف که سیستم مشابه دارند و توفیقاتی یافته‌اند بی‌نیاز ندارند. شکی نیست که تفاوت‌های فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، اعتقادی و جغرافیایی ملت‌های مختلف، نظام‌های آموزش و پرورش متفاوتی را به وجود می‌آورد (جهانیان، ۱۳۹۱: ۶).

۳- مبانی نظری

اهمیت معرفی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله علیه)
 منش و دیدگاه‌های به‌جای‌مانده از بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) برای مردم ما و همه جویندگان راه حق و فضیلت، بخصوص دانش‌آموزان موحد و

مسلمان گنجی تمام ناشدنی است. آن حضرت پیرامون شهادت طلبی سخنان گهربار فراوانی را به یادگار گذاشته‌اند که در زیر به چند مورد اشاره می‌شود:

منطق قرآن آن است که ما از خداییم و به سوی او می‌رویم: مسیر اسلام، شهادت در راه هدف است و اولیای خدا علیهم‌السلام، شهادت را یکی پس از دیگری به ارث می‌برند و دانش‌آموزان متعهد ما برای نیل به شهادت، در راه خدا درخواست دعا می‌کرده و می‌کنند.

شهادت سعادت دانش‌آموزان و رمز پیروزی: دانش‌آموزهای ما شهادت را سعادت می‌دانند. این رمز پیروزی آن‌هاست.

دانش‌آموزان شهادت‌طلب: دانش‌آموزهای ما شهادت را می‌خواهند. همین امروز هم که من این بیرون ایستاده بودم یک دانش‌آموز برومندی فریاد می‌کرد از آنجاکه شما دعا کنید که من شهید بشوم.

استقبال از شهادت: دانش‌آموزان ما شهادت را استقبال می‌کردند همان‌طور که در صدر اسلام سربازهای اسلام شهادت را استقبال می‌کردند.

فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فرمانده معظم کل قوا، در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت می‌فرمایند: پاسدار انقلاب اسلامی، آگاهانه راه حسین (علیه‌السلام) را که ادامه راه انبیاء الهی است، انتخاب می‌کند و در این راه، فروغ خون امام حسین (علیه‌السلام) و شهیدان گلگون‌کفن کربلا را چراغ راه خویش قرار می‌دهد (بیانات در سمینار سپاه، ۱۳۶۲).

معظم‌له طی سخنانی در جمع پزشکان، پیراپزشکان و مدیران بهداری دوران دفاع مقدس در تاریخ ۱۳۸۹/۰۱/۱۰ فرمودند:

- ایثار، جان‌فشانی و حماسه رزمندگان اسلام و نیروهای پشتیبان آن‌ها در دوران دفاع مقدس سرمایه بزرگی برای نظام جمهوری اسلامی ایران و پایه مستحکم این نظام است.

- رسیدن به هدف‌های بزرگ مادی و معنوی برای کشور با حفظ روحیه و از خودگذشتگی و ایثار در جامعه و عمق بخشیدن به آن امکان‌پذیر است.

- تنها راه‌هایی بشر از ظلم و ستم قدرت‌های بزرگ اعتقاد به راه اسلام و ایمان به خدا و حاکمیت دین خداست و مکاتب دیگر در تأمین سعادت انسان ناکام مانده‌اند.

دیدگاه رهبر معظم انقلاب پیرامون اهمیت و نقش ترویج و معرفی فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش‌آموزان

نسل دانش‌آموز هر کشور یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌های آن کشور محسوب می‌شود. دانش‌آموزان استعدادها و امتیازاتی دارند که نقطه امید و نیروی محرکه و مبتکر ملت به حساب می‌آیند. این امتیازی است که ملت ایران بیش از سایر کشورها از آن برخوردار است. رهبر انقلاب اسلامی از دانش‌آموزان به‌عنوان «یک نعمت الهی» و «مرکز نیرو و امید و ابتکار عمل و در جایی دیگر از آن‌ها به‌عنوان میراث گران‌قدر حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه)» و «فتح‌الفتوح آن حضرت» یاد می‌فرماید. رهبر معظم انقلاب اسلامی دانش‌آموزان را به زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ تحمیلی و تکیه بر عظمت، شجاعت، تقوا و طهارت آنان و مطالعه وصیت‌نامه شهدا دعوت کرده و آن را موجب تحول معنوی و حقیقی دانش‌آموزان می‌داند نباید پنداشت که باگذشت دوازده سال از پیروزی و دو سال از پایان جنگ تحمیلی، خاطره شهدای عزیز انقلاب و جنگ کم‌رنگ شده و از یادها زدوده خواهد شد و به‌عکس، تصویر آن چهره‌های مقدس، در هاله‌ای از نور و طهارت، روزبه‌روز باید در ذهن ملت ما باعظمت‌تر و چون چهره‌های اسطوره‌ای قهرمانان بزرگ، محبوب‌تر و رفیع‌تر گردد و نام آن‌ها و یاد آن‌ها به همه، مخصوصاً دانش‌آموزان درس عظمت و شجاعت و تقوا و صفا و طهارت بدهد و خواهد داد. بخش مهمی از این کار وظیفه نویسندگان و هنرمندان است. البته دوران جنگ و شرایط خاص آن روزها برای عده‌ای از دانش‌آموزان این مملکت یک انقلاب معنوی و حقیقی به وجود آورد. این وصیت‌نامه‌های شهدا که امام (رحمت‌الله علیه) توصیه به مطالعه آن می‌کردند به‌خاطر این است که هر کدامش نمایشگر انقلاب یک نفر آدم است، در جای دیگر شهیدان را مایه عظمت ایران و اسلام معرفی می‌فرمایند. «اگر شما دانش‌آموزان در دوران جنگ تحمیلی به جنگ نمی‌رفتید و به جبهه خدمت نمی‌کردید، شهادت را به خود نمی‌پذیرفتید، امروز ایران و اسلام به این عظمت نبود و در فرازی دیگر دانش‌آموزان بسیجی شهدا و جانبازان را الگوهایی فرا راه دانش‌آموزان می‌دانند که بایستی شناخته شده، و راهشان برای آن‌ها تبیین شود: در زمان خودمان هم الگو داریم، امام الگوست. این دانش‌آموزان بسیجی ما الگو هستند.»

چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش‌آموزان

فرهنگ ایثار و شهادت را در صورتی می‌توان در بین اقشار مختلف جامعه و به‌ویژه نسل دانش‌آموز که به دلایل مختلف جامعه‌شناختی و فرهنگی در معرض انواع تهاجمات قرار گرفته‌اند، تقویت نمود که اصول تربیتی و روان‌شناختی موضوع را مدنظر قرارداد. یکی از بهترین راهبردهای تقویت این فرهنگ، معرفی اسوه‌های موجود در آن است. اسوه، عبارت از حالتی است که انسان به هنگام پیروی از غیر خود پیدا می‌کند و بر حسب اینکه پیروی از چه کسی باشد، ممکن است اسوه‌ای نیک یا بد برای انسان فراهم آید (باقری، ۱۳۹۵: ۱).

با معرفی و ارائه اسوه، نمونه رفتار و کردار مطلوب در معرض دید فراگیر قرار می‌گیرد و موقعیت او دگرگون می‌شود تا او به پیروی پردازد و حالت نیکویی، در خود پدید آورد. معلم باید حالات مطلوب فراگیر را که عملاً در وجود کسی آشکار شده، به او نشان دهد، این کار اساساً در شرایط واقعی اجتماعی مدنظر است ولی حاصل آن این است که شخصیت‌های تاریخی نیز الگوی عمل محسوب می‌شوند. در قرآن این روش به کار گرفته شده است که گاهی در آیات مستقیماً به پیروی از کسی تصریح می‌شود و گاه بدون چنین تصریحی، اسوه‌ها در معرض دید گذاشته می‌شوند (باقری، ۱۳۹۵: ۲).

بر اساس این روش، می‌توان ارزش‌های موردنظر و از جمله فرهنگ ایثار و شهادت را با ایجاد بصیرتی نو در دانش‌آموزان، به آنان معرفی نمود. راهبرد دیگر در زمینه تقویت فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش‌آموزان، ایجاد احساس خودباوری مذهبی و ملی در آنان است. خودباوری اصطلاحی است که امروزه در جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و علوم تربیتی به کار می‌رود و منظور از آن یک حالت مثبت روحی و روانی است که در نتیجه احساس ارزشمندی در نفس انسان پدید می‌آید و او را آماده می‌سازد تا از طریق بهره‌گیری از لیاقت‌ها و توانمندی‌هایی که دارد به انجام وظایفی که بر عهده اوست، قیام نماید و در این راه، از مشکلات و موانعی که پیش می‌آید هراسی به دل راه ندهد. از این حالت روحی در فرهنگ اسلامی با تعبیری چون علو همت، مناعت طبع، اعتماد به نفس، عزت نفس و ... یاد می‌شود. در واقع، خودباوری، باور به استعدادها، توانایی‌ها و نیروهای نهفته فطری درونی است که با اتکا به آن، می‌توان به اهداف موردنظر در زندگی رسید و به آنان جامه عمل پوشاند و مرحله عالی خودباوری، شکوفایی همه استعدادهای بالقوه فرد است (شعاری نژاد، ۱۶۷-۱۶۶).

خودباوری ملی، در مقابل ازخودبیگانگی و خودباختگی ملی مطرح می‌شود. گاهی افراد یک جامعه در اثر ناآگاهی و یا تحت تأثیر تبلیغات سوء و جذاب دشمنان، به سنت و باورهای ملی و فرهنگی خود پشت می‌کنند و از نمادها و ارزش‌های رایج در جوامع دیگر پیروی و تقلید می‌کنند. این کار به تدریج، راه نفوذ و تسلط همه‌جانبه بیگانگان را در عرصه‌های مختلف آن جامعه هموار می‌سازد. در نهایت، کیان و استقلال آن جامعه را با خطر جدی مواجه می‌سازد.

در تاریخ جوامع اسلامی به نمونه‌های زیادی از این‌گونه جامعه‌ها بر می‌خوریم. ترکیه دوران آتاتورک و حتی ترکیه امروز در مقابل غرب، و ایران دوره رضاخان و بسیاری از جوامع دیگر، مصداق روشنی از مردمی هستند که به خودباختگی ملی گرفتار آمده‌اند؛ بنابراین، اگر افراد جامعه‌ای خواهان پیشرفت و تعالی هستند باید از طریق اصلاح نظام آموزشی و تربیتی جامعه و بازنگری در باورها و ارزش‌های فکری و فرهنگی به‌جای‌مانده از گذشته، تمام این‌گونه اوصاف و ویژگی‌های نادرست فکری و اخلاقی را اصلاح نمایند و به یک انقلاب فکری و فرهنگی، به‌ویژه در سطح اندیشه و اعتقادات نسل دانش‌آموز دست بزنند. آن‌گاه از طریق احیای ارزش‌های اصیل و حیات‌بخش روح اعتمادبه‌نفس و خودباوری را در وجود این قشر که مهم‌ترین سرمایه جوامع محسوب می‌گردند، شکوفا ساخته و حفظ و استمرار خواهند بخشید. دفاع مقدس و شهدا در این زمینه نقشی اساسی ایفا می‌کنند، به شرط آنکه کسانی از قبیل معلمان کشور با نحوه ایجاد خودباوری در دانش‌آموزان آشنا بوده و از طریق این احساس، فرهنگ ایثار و شهادت را تبیین و ترویج نمایند. ارائه و معرفی جلوه‌های زیبای وصیت‌نامه‌های شهدا به دانش‌آموزان، راهبرد مهم دیگر در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. وصیت‌نامه‌های شهدا از بهترین اسناد مکتوب دوران جنگ تحمیلی است که علاوه بر استفاده تاریخی از آن‌ها می‌توان نمونه‌های عالی ارزش‌ها را در آن‌ها یافته و به نسل جدید معرفی نمود.

از آنجاکه این وصیت‌نامه‌ها بیانگر حس و حال واقعی شهدای دفاع مقدس می‌باشند، تأثیر شگرفی در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت دارند. متأسفانه در کتب درسی از متون وصیت‌نامه شهدا هیچ استفاده‌ای نشده است که به نظر می‌رسد، بسیار به جا و بایسته است که وزارت آموزش و پرورش به نحوی شایسته و جذاب از این اسناد باارزش برای معرفی هر چه بیشتر فرهنگ ایثار و شهادت استفاده کند. مسلماً این کار کمک بزرگی به معلمان خواهد نمود تا ارزش‌ها را به دانش‌آموزان معرفی نمایند. تشویق و دعوت دانش‌آموزان به تحقیق و بررسی در

کتب و مقالات مربوط به شهدا از راهبردهای مهم تقویت فرهنگ ایثار و شهادت است. امروزه ثابت شده است که انجام تحقیق و مطالعه از سوی دانش‌آموزان، یکی از بهترین راه‌های تفهیم موضوعات مختلف به آن‌هاست.

متأسفانه انجام تحقیق و پژوهش در سیستم آموزشی ما از جایگاه مهم خود برخوردار نیست و معلمان به تأثیر آن آگاهی کامل ندارند. تحقیق یک فعالیت منظم، منسجم و با روش سنجیده‌ای است در جهت رسیدن به هدف و هدف کشف حقیقت است. (کاردان، ۱۳۷۷: ۸). تعاریف مختلفی از تحقیق شده است ولی به نظر می‌رسد می‌توان گفت تحقیق فرایندی است که از طریق آن می‌توان درباره ناشناخته به جستجو پرداخت و نسبت به آن شناخت لازم را کسب کرد، در این فرایند از چگونگی گردآوری شواهد و تبدیل آن‌ها به یافته‌های تحت عنوان روش‌شناسی یاد می‌شود.

رسالت اصلی تحقیق، به‌کارگیری روش‌ها برای انجام نظریه‌سازی است. برای این که پژوهش در آموزش و پرورش نهادینه شود باید به ایجاد روحیه پژوهشگری، اعطای قابلیت‌ها و مهارت‌های لازم پژوهشی و هم‌چنین اعطای فرصت به دانش‌آموزان جهت انجام پژوهش همت گماشت. برنامه‌های درسی و روش‌های آموزشی باید به‌گونه‌ای متحول شود که به دانش‌آموزان در دستیابی به این اهداف یاری رساند. خوشبختانه کتب و مقالات زیادی در زمینه ایثار و شهادت نگاشته و چاپ شده است. در این میان غنی‌سازی کتابخانه‌های مدارس از این جهت و ارائه این کتب به دانش‌آموزان از طریق کتابخانه‌ها حائز اهمیت است.

از آنجاکه مقالات بسیاری نیز در زمینه ایثار و شهادت در اینترنت منتشر شده است، از یک‌سو فراهم‌آوردن امکان استفاده دانش‌آموزان از این پدیده مفید علمی و از سوی دیگر آموزش نحوه استفاده از اینترنت و منابع مفید آن، می‌تواند در تقویت این فرهنگ مفید و مؤثر باشد. تحلیل و بررسی فرهنگ ایثار و شهادت در طول تاریخ برای دانش‌آموزان هم می‌تواند تا حد زیادی در این زمینه کارگشا باشد هر حادثه تاریخی نیاز به تحلیل تاریخی نیز دارد. این تحلیل به‌ویژه پس از پایان یافتن آن حادثه و برای معرفی بیشتر آن به کسانی که در زمان وقوع حادثه، حضور یا وجود نداشته‌اند حائز اهمیت است. در مورد فرهنگ ایثار و شهادت این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که موارد زیادی مبنی بر ایجاد شبهه در این فرهنگ و زیر سؤال بردن آن مشاهده می‌شود. این شبهه‌ها از سوی کسانی دامن زده می‌شود که با

انقلاب اسلامی و مبانی آن مخالفت می‌ورزند و بیشتر نیز سعی در انتقال این شبهه‌ها به مراکز فرهنگی کشور مثل مدارس و دانشگاه‌ها دارند. در این میان وظیفه معلمان بیشتر از دیگر اقشار جامعه مهم به نظر می‌رسد و آن‌ها باید به‌خوبی با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا بوده و این آشنایی خود را از طریق بیان ساده و شیوا به دانش‌آموزان منتقل کنند.

۴- روش تحقیق

روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

روش تحقیق این مقاله توصیفی - کاربردی است، از این نظر که موضوع: چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت مورد مطالعه این پژوهش است، تحقیق از نوع توصیفی می‌باشد. اما از آن جایی که توصیف به‌تنهایی نمی‌تواند هدف‌های پژوهش را برآورده سازد، لذا پس از توصیف و طبقه‌بندی یافته‌ها، چارچوبی منظم برای سازماندهی و ارائه راهکارهای اساسی و عملیاتی آن صورت پذیرفته است و از آنجایی که قسمتی از این تحقیق مربوط به بررسی مدارک، اسناد، پژوهش‌ها و مطالعات صورت‌گرفته در خصوص موضوع: چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت می‌باشد، تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و اسنادی صورت‌گرفته است و به لحاظ پایایی و روایی نیز به منابع کتابخانه‌ای و اسنادی استناد شده است.

سؤالات پژوهش

- شهادت از منظر اسلام چیست؟

- چگونه می‌توان فرهنگ ایثار و شهادت را در نظام تعلیم و تربیت ترویج داد؟

روش گردآوری اطلاعات، به‌منظور دستیابی به پاسخ پرسش اول، این پژوهش به بررسی آیات قرآنی، روایات مرتبط با واژه شهادت و همچنین تفاسیر مرتبط با آن می‌پردازد. در گام بعدی یعنی مرحله پاسخگویی به پرسش دوم، سعی بر آن است تا از طریق تحلیل فلسفی یعنی با استفاده از روش دلالتی (استنتاج از مفهوم شهادت از منظر اسلام) چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور، پیشنهاد شود. به‌عبارت‌دیگر این نتایج مشتمل بر راهبردها و راهکارهایی هستند که می‌توان در مدارس و نظام آموزشی از آن‌ها بهره گرفت.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

فرهنگ شهادت

فرهنگ شهادت: مجموعه‌ای از اعتقادات و آموزه‌هایی است که باعث شکل‌گیری روحیه شجاعت، مبارزه و جهاد در راه خدای متعال و نهایتاً کشته‌شدن در راه ایمان و عقیده است. محور اصلی این فرهنگ نیز همان شهید و انگیزه‌های متقن و مقدسی است که او را به سمت شهادت طلبی سوق می‌دهد (پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۱).

فرهنگ شهادت، یکی از اصلی‌ترین ارکان حفظ، بقاء و تداوم اسلام و مسلمین در جهان است، آن‌گاه مسئله‌ای که با آن مواجه هستیم، این است که چگونه می‌توان فرهنگ شهادت را پرورش و ترویج داد؟ برای حل مسئله فوق، ابتدا لازم است تا مفهوم شهادت در اسلام تبیین گردد. به عبارت دیگر، نخستین قدم عبارت است از مفهوم‌پردازی شهادت در اسلام. این اقدام یعنی مفهوم‌پردازی، به منظور پیشگیری از ابهامات و شبهاتی که ممکن است در خصوص معنای شهادت در جهان معاصر پیش آید، ضرورت می‌یابد. به طوری که در نزد بسیاری از افراد، شهادت تنها به معنای کشته‌شدن در راه خداست. این معنا که البته فی‌نفسه در بردارنده حقیقتی است، برخی اوقات منجر به سوء تفاهم‌هایی چه در بین مسلمانان و چه در بین متخاصمین به اسلام شده است.

برای مثال: گاهی شهادت به معنای مرگ طلبی و به استقبال مرگ رفتن تلقی می‌شود. بعضی نیز بر این باورند که شهادت طلبی اقدامی است مشابه عملیات انتحاری، یعنی عملیات‌هایی که امروزه در سطح جهان به‌ویژه منطقه غرب آسیا، به کرات دیده می‌شود. حمله تروریستی یازدهم سپتامبر القاعده به برج‌های دوقلوی نیویورک و عملیات انتحاری گروه‌های افراطی در عراق از نمونه‌های بارز رواج این‌گونه عملیات‌ها است. تشابه صوری که میان مفاهیم فوق وجود دارد، موجب افزایش سوء برداشت‌ها و نیز تشدید بدبینی‌ها شده است. به همین دلیل اگر قرار باشد تا فرهنگ شهادت و ایثار رواج یابد ابتدا لازم است تا به منظور جلوگیری از این مشکلات، مفهوم حقیقی شهادت در نزد اسلام به خوبی روشن شود.

شهادت از نگاه قرآن

واژه شهادت در زبان عربی از ریشه لغوی شهد است. در فرهنگ منجد الطلاب (ترجمه محمد بندری، ۱۳۷۲، ۲۹۲) شهد مطابق با معانی زیر است: حاضر شدن در مجلس، چیزی را دیدن،

آگاهی یافتن به چیزی، درک کردن چیزی، به نفع یا ضرر کسی در نزد حاکم گواهی دادن و سوگند خوردن به چیزی است. مرحوم راغب اصفهانی نیز در المفردات الفاظ قرآنی زیر واژه شهود و الشهاده چنین آورده است.

حاضر بودن و گواه بودن یا با مشاهده چشم و یا با اندیشه و بصیرت راغب اصفهانی نیز در المفردات الفاظ قرآنی (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۳۵۱) واژه شهاده در معنی حضور به صورت مفرد به کار می‌رود مثلاً: آیه ۷۳ سوره انعام که می‌فرماید: «عالم الغیب و الشهاده» ولی به کاربردن واژه شهود یعنی، حضور یافتن، به طور مجرد شایسته‌تر است و ایشان در ادامه چنین می‌نویسد: شهادت سخن گفتن از روی علم و آگاهی است که از مشاهده و بصیرت یا دیدن با حواس و چشم حاصل شده باشد. در آیه ۱۹ سوره زخرف، خداوند می‌فرماید: آیا با چشم خویش دیده‌اند؟ سپس می‌گوید: پس گواهی‌شان نوشته می‌شود. این آیه حکایت از این امر دارد که شهادت از شهود است. رجوع به قرآن حکایت از آن دارد که در هیچ یک از آیات قرآنی به صورت مستقیم، شهادت به معنی کشته شدن در راه خدا آورده نشده است. لیکن این واژه و کلمات هم ریشه با آن، در معانی و مصادیق گوناگونی به کاررفته که مرحوم راغب اصفهانی نیز به آن‌ها اشاره داشت. از این رو به نظر می‌آید که برای درک بهتر مفهوم شهادت در قرآن، بایستی این معانی مختلف را مرور کرد.

آگاهی، بصیرت و بینش خداوند در آیه ۴۵ سوره احزاب چنین می‌فرماید. «یا ایها النبی انا آرسلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً» (حسینی همدانی صاحب تفسیر انوار درخشان، ۱۳۸۰) معتقد است که این آیه مبنی بر انتساب صفت شهادت به رسول گرامی اسلام (صل الله علیه و آله) است. وی سپس در توضیح صفت شهادت، چنین می‌نویسد: صفت شهادت عبارت از نیروی غیبی است که بر عقاید، خاطرات و اعمال جوارحی مردم آگاه است. یعنی نوعی آگاهی شهودی است. (قرشی صاحب تفسیر احسن الحدیث، ۱۳۹۰) در زیر آیه ۱۵۰ سوره انعام و آیه ۲۳ سوره بقره، معتقد است که شهود و شهادت در اصل به معنی حاضر شدن و دیدن می‌باشد.

بدین ترتیب حضور و دیسلن، دال بر آگاهی و بصیرت است. آگاهی بخشی و روشنگری: (بلاغی صاحب تفسیر حجه التفاسیر، ۱۳۴۵). زیر آیه ۴۵ سوره احزاب، می‌نویسد که این آیه خطاب خدا به پیامبر (صل الله علیه و آله) است که ای پیامبر ما تو را فرستادیم که زبان گویای ما و مزده دهنده (به مطیعان) بیم دهنده (به متمردان) باشی حق گروی و حق گویی: در آیه ۴۱

سوره نساء چنین آمده است. «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا»، حال آن که چگونه است آن روز که برای هر امتی گواهی بر اعمالشان می‌طلبیم و تو را گواه بر اعمال این‌ها قرار خواهیم داد. در تفسیر نمونه نیز در همین ارتباط چنین آمده است که پیامبر با اخلاق، اوصاف و عملکردش شاهد و گواه بر حقانیت مکتب و هم چنین شاهد و گواه بر عظمت و قدرت پروردگار است. (تفسیر نمونه، ۱۳۶۶، جلد ۱۷، ص ۳).

از سوی دیگر در آیه ۱۳۵ سوره نساء چنین می‌خوانیم: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ». در زیر این آیه در تفسیر مجمع‌البیان است که خداوند، بندگان خود را امر می‌کند که بر گفتار حق و شهادت به‌راستی، ثابت‌قدم و پایدار باشند تا به‌سوی او تقرب پیدا کرده و خشنودی او را به دست آورند (تفسیر مجمع‌البیان، ۱۳۵۰، جلد ۶، ص ۸) همچنین صاحب تفسیر مجمع‌البیان ادامه می‌دهد که در تفسیر این آیه، ابن عباس می‌گوید. این آیه بدین معنی است که انسان‌ها باید در شهادت‌های خود جانب‌دار حق باشند. خواه این جانب‌داری به ضرر کسی باشد یا به ضرر خودشان با نزدیکان و خویشاوندانشان. در تفسیر نیز از ابن سوندد سابی روایت شده که از حضرت موسی بن جعفر (علیه‌السلام) سؤال کردم شهادت چیست. امام (علیه‌السلام) پاسخ دادند که یعنی اقامه شهادت کن برای خدا اگرچه به زیان خود و خویشاوندان تو باش (تفسیر جامع، ۱۳۴۱، جلد ۲، ص ۱)، از نظر نویسنده، در هر مقام و جایگاهی که شهادت لازم شود، بایستی به‌خاطر رضای خداوند تعالی شهادت (گواهی) داد. اگرچه آن شهادت، به ضرر فرد و یا خویشان و نزدیکانش باشد.

در زیر این آیه، مرحوم علامه طباطبایی نیز در تفسیر المیزان (۱۳۶۳) معتقد است که شهادت مصداق پیروی حق و به‌خاطر اظهار حق و برای زنده کردن حق است. عدالت‌جویی، عدالت‌خواهی و قیام به عدالت: در تفسیر احسن‌الحديث (۱۳۶۶، جلد ۲، ص ۶۵)، زیر آیه ۱۳۵ سوره نساء یعنی «... كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ» آمده است که در این آیه، شهدا، خبر بعد از خبر برای کونوا است. به‌عبارت‌دیگر، یعنی قائم به عدالت و نیز گواهان برای خدا باشید. در این صورت قوامین بالقسط، مقدمه است، تحقق شهادت به حق در گرو داشتن ملکه عدالت‌خواهی است. شهادت به حق در صورتی میسر است که ملکه قیام به قسط در وجود آدمی ایجاد شده باشد. صاحب تفسیر نور (۱۳۷۱، جلد ۲، ص ۶۸) در تفسیر این آیه، موارد زیر را متذکر شده است:

- قیام به عدالت در هر جا و هر زمان برای مؤمنین وظیفه است.
 - گواه شدن و گواهی به حق واجب است.
 - قیام به عدالت باید خوی و خصلت مؤمن شود.
 - ضوابط مقدم بر روابط است.
 - عدالت حتی نسبت به غیر مسلمان نیز باید مراعات شود.
 - ضامن اجرای عدالت، ایمان به علم الهی است.
- اخلاق متعالی و خدایی: سوره انعام آیه ۱۹، اشاره به این امر دارد که خداوند اولین شهید است. از نظر آیت‌الله مکارم شیرازی این موضوع بدین معنی است که بزرگ‌ترین شهادت از آن خداست و آن قرآن است (مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۶، جلد ۵، ص ۱۷).
- در واقع مضمون این آیه و آیات مشابه دال بر آن است که شهادت، از صفات خداوند است. به همین دلیل کمال مطلق شهادت تعلق به هستی یکتا دارد. از این رو رسیدن به مقام شهادت یعنی نزدیک شدن به صفات خداوندی، همان‌طور که می‌دانیم، تجلی صفات خداوندی را می‌توان در اخلاق نیکو و پسندیده جستجو کرد. در اصل تربیت اخلاقی از منظر اسلام، یعنی گرویدن به صفات خداوندی، از سوی دیگر، همان‌طور که صفات خداوندی، صفاتی یکپارچه و واحد می‌باشند. به تعبیر دیگر، هر صفت تجلی صفتی دیگر بوده و در اصل همگی یکی (واحد) هستند، به همین سیاق، صفات اخلاقی نیز با هم مجموعه واحدی را تشکیل می‌دهند. به طوری که رسیدن به هر ویژگی اخلاقی، انسان را به دیگر ویژگی‌ها نزدیک و برعکس تضعیف هر ویژگی، او را از دیگر صفات دور می‌سازد.
- بدین ترتیب رشد و نمو صفات اخلاقی در گرو یکدیگر می‌باشد. در نتیجه، صفت شهادت مستلزم گرویدن به سایر صفات اخلاق متعالی است. جستجوی رضای خدا شهادت، نوعی گواهی است که فقط و فقط به خاطر خداداده می‌شود. به همین خاطر از هرگونه تأثیری خالص است. در این حالت آدمی از فکر منافع خویش و خویشاوندان خالی می‌ماند. از این رو گواهان بر خدا بایستی از هرگونه هوی و مصلحت‌اندیشی بر کنار باشند (داورپناه، ۱۳۷۵، جلد ۹، ص ۳۱۸) همچنان که پیش‌تر نیز اشاره شد (قرشی در احسن، ۱۳۹۹: ۴۶۵). در تفسیر آیه ۸۰ سوره مائده، به صراحت بیان می‌کند که شهادت آن است که در آن حق و رضای خدا در نظر گرفته شود. (طبری طوسی، ۱۳۶۰: ۸۸)، نیز در تفسیر آیه ۱۳۵ سوره نساء، اشاره می‌کند که شهادت،

اظهار حق است که به خاطر: خشنودی و رضایت خدا بیان شود در خصوص تفسیر همین آیه، (علوی حسینی، ۱۳۹۶: ۴۱۸)، شرط شهادت را رضای خداوند متعال ذکر می‌کند.

بررسی فوق نشان می‌دهد که در زبان قرآن، مؤلفه‌های بنیادین مفهوم شهادت عبارت‌اند از: آگاهی، بینش، حق‌جویی، حق‌گروی و حق‌گویی، اخلاق متعالی و خدایی، جستجوی رضای خدا، روشننگری، آگاهی‌بخشی، عدالت‌جویی، عدالت‌خواهی و قیام به عدالت. بر اساس یافته فوق چنین استنباط می‌شود که اولاً شهادت صرفاً کشته‌شدن در راه خدا نیست، بلکه به‌نوعی «فلسفه زندگی» به حساب می‌آید. فلسفه‌ای که به تمام ابعاد زندگی فرد، معنا، هدف و جهت می‌بخشد. در واقع «شهادت» فرایندی است که گام‌به‌گام در تمام مراحل زندگی فرد جریان دارد. فرایندی که در نهایت ممکن است به کشته‌شدن منجر شود و البته این امکان نیز وجود دارد که کشته‌شدنی در کار نباشد. همچنان که پیامبر اسلام بنا به فرموده قرآن، شهید است، (بزرگ‌ترین شهید امت) لیکن در اثر مرگ طبیعی به لقاءالله پیوست. استنباط فوق ما را به دومین نکته رهنمون می‌سازد و آن این که شهادت، مرگ طلبی نیست بلکه چنان چه گفته شد، حق‌جویی، روشننگری و عدالت‌خواهی است به تعبیر دیگر صرف کشته‌شدن، مشخصه اصلی مفهوم شهادت نیست بلکه مؤلفه‌های فوق شالوده‌های ساختار آن را بنا می‌نهند.

سوم همان‌طور که روشن شد، شهادت فرایندی است که نقطه آغازین آن، آگاهی و بینش، ایمان، عمل صالح و جستجوی رضای خدا می‌باشد. براین اساس، شهادت تلاشی کور و ناآگاهانه نیست بلکه حرکتی است مبتنی بر درک، فهم و خردورزی که در چارچوبی کام‌الهی صورت می‌گیرد. مطابق با این استنتاج کاملاً آشکار است که شهید، مسلمان مؤمنی است که زندگی خود را وقف رضای خدا کرده و همواره در پی افزایش آگاهی خود و دیگران کوشش می‌ورزد. باتوجه‌به این واقعیت، تفاوت ماهوی شهادت و سایر انواع مرگ طلبی‌هایی که ممکن است تشابهاتی ظاهری با یکدیگر داشته باشند، آشکار می‌شود.

منزلت شهدا و ایثارگران در اسلام

در اسلام، آن چیزی دارای ارزش و ماندگاری است که در راه خدا و برای خدا شکل گیرد. همسر مقدار از عمر انسان که برای خدا صرف شود، هر کاری که برای خدا انجام گیرد و هر مالی که در این راه هزینه شود از ارزش واقعی و ماندگاری برخوردار است، ازاین‌رو هر چه

انجام کاری برای خدا سخت‌تر و نیت خالص‌تر باشد ارزش و اثر آن بیشتر است؛ بنابراین هرگونه اهتمام و تلاش در راه خدا مصداق جهاد فی سبیل الله است در دین اسلام، ایثار به معنای از خودگذشتگی در راه خدا و دفاع از حق والاترین ارزش‌هاست و همواره فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی در تاریخ اسلام درخشش و ویژگی خاصی داشته است.

دستاورد اساسی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) در رهبری انقلاب اسلامی، احیاء اسلام ناب محمدی (صل‌الله علیه و آله) و مهم‌ترین ویژگی آن احیاء فرهنگ ایثار و شهادت و ایثارگری بود. با مروری گذرا در فرایند نهضت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و قوام نظام اسلامی به‌خوبی می‌توان دریافت که اگر فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی و ایثارگری نبود، نه انقلاب به پیروزی می‌رسید و نه نظام اسلامی دوام می‌یافت، همان‌گونه که در صدر اسلام نیز اگر این ویژگی نبود نه اسلام شکل گرفته بود و نه دوام می‌یافت.

موضوع شهادت و ایثارگری سکه پر بهایی است که در یكروی آن والاترین ارزش‌های الهی و در روی دیگر آن دستاوردها و آثار و برکات بی‌بدیلی را می‌شود، مشاهده کرد.

«شهید» در لغت به معنی گواه، حاضر، ناظر و ... و در اصطلاح دینی به کسی اطلاق می‌شود که با انتخاب آگاهانه، و بر اساس حجت شرعی، در راه خدا به شهادت می‌رسد و در اساسنامه بنیاد شهید انقلاب اسلامی این‌گونه تعریف شده است: «شهید به کسی گفته می‌شود که جان خود را در راه انقلاب اسلامی و حفظ دستاوردهای آن با دفاع از کیان جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات و تجاوزات دشمن و عوامل ضدانقلاب و اشرار، نثار کرده یا می‌کند».

از دیدگاه اسلام، شهادت در راه خداوند متعال آن‌قدر مقام عالی و پرافتخار و زیبایی داشته و دارد که اولیای خداوند، و برگزیدگان او همچون علی بن ابی‌طالب (علیه‌السلام) و فرزندان‌شان مانند امام حسین (علیه‌السلام) و امام جعفر صادق (علیه‌السلام) و ... آرزوی شهادت در راه خدا را می‌کرده‌اند.

این آرزوی در گفتار و اعمال اصحاب یاران معصومین (علیه‌السلام) نیز ظاهر و آشکار است. از طرف دیگر در مقام شهید و فضیلت آن این نکته مهم را باید در نظر بگیریم که اگر پدیده شهادت در تمام تاریخ بشری یک‌بار اتفاق می‌افتاد، یعنی تاریخ بشر تنها یک فرد شهید داشت، باز اهمیت شهادت فوق همه پدیده‌های حیات بشری بود. چه رسد به این که در گذرگاه قرون و اعصار، کاروانیان منزلگه شهادت متجاوز از میلیون‌ها نفر از پاکان اولاد آدم بوده، پیشتاز برجسته‌ای همچون حسین بن علی (علیه‌السلام) یارانی باشخصیت‌هایی عظیم در این دوران

کوی الهی شرکت داشته‌اند (اسوه، ۱۳۸۴: ۲۸).

فضایل و ویژگی‌های امام حسین (علیه‌السلام) و فرهنگ عاشورایی ایشان یک نمونه و الگوی کامل و تمام عیاری است که برای همه انسان‌های آزاده و آزاداندیش از هر دین و آیینی سیمای واقعی و درس فراموش‌نشدنی عزت، فداکاری، شجاعت، شهامت، غیرت، آزادی‌خواهی، محبت، عدالت‌طلبی، صبر، قیام برای امر به معروف و نهی از منکر، شهادت‌طلبی، جهاد در راه حق و حقیقت، عرفان توحید، عبادت و زندگی مطلوب بشریت را به تمام و کمال ترسیم نموده و به تصویر کشیده است. (همان، ص ۳۰) و شهدای هشت سال دفاع مقدس نیز به تاسی از امامان معصوم (علیه‌السلام) همین‌گونه بودند. در وصف این شهیدان همان‌گونه که شعله‌ای در تاریکی به ما روشنی می‌دهد و «شهدا شمع محفل بشریت‌اند» و «الامقام چه خوب گفته‌اند کمک می‌کند تا راه درست را پیدا کنیم، شهیدان هم می‌توانند برای ما بهترین الگوها و راهنمایان در زندگی و رسیدن به سعادت باشند. آنان در بهترین سن و سال زندگی به‌دوراز هرگونه چشمداشتی به تقدیر و تشکر، با نثار جان خویش در دفاع از کیان و وطن خود از دیگری گوی سبقت را ربوده و شهد شیرین شهادت را به کام خود می‌کشیدند تا با عزت و آزادی در پیشگاه خداوند متعال حاضر شوند. شهیدان در کمال ساده‌زیستی و با کمترین توقع از اطرافیان و جامعه خود، به‌دوراز هرگونه تجملات و تشریفات دنیا را فروختند تا در عوض از پروردگار خویش آخرت را بستانند.

شهادت، قله کمال

شهادت از برترین واژه‌های فرهنگ اسلامی و مقدس‌ترین مفاهیم معارف الهی است. شهادت اوج کمال انسان است، آنگاه که انسان تمام هستی خود را یک جا نثار معبود می‌کند و قطره وجودش به دریای بیکران هستی مطلق می‌پیوندد. رسول خدا (صل الله علیه و آله) فرمود: «فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ حَتَّى يَقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ» (بالای نیکی هر نیکوکاری نیکی است تا آنکه انسان در راه خدا کشته شود، و چون در راه خدا کشته شد دیگر بالای آن نیکی (و عملی بهتر) نیست)، همچنین پیغمبر اکرم (صل الله علیه و آله) فرمود: «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ» «شهادت برترین مرگ‌ها است.» و نیز از آن حضرت نقل شده که فرمود: «لَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أَحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ» (کلینی، ۱۶۰۱: ۱۹۵)

«دوست دارم در راه خدا کشته شوم نه یکبار و دو بار که بارها کشته شوم و زنده شوم و باز هم کشته شوم».

حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) در مقام دعا و درخواست از خداوند متعال عرضه می‌دارد: «نَسْأَلُ اللَّهَ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ» «از خداوند جایگاه شهدا را طلب می‌کنم».

منزلت بی‌مانند ایثارگران در اسلام

آیات فراوان قرآن و احادیث بسیار زیاد معصومین علیهم السلام پیرامون رزمندگان راه خدا بیانگر جایگاه رفیع و بی‌نظیر آنان است. برای نمونه این آیه را مرور می‌کنیم:

« إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَ يُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ » (توبه، ۱۱۱).

همانا خدا (مشتري) از مؤمنان (بايع) جان، مالشان (مئمن) را به بهای بهشت (ثمن) خریداری کرد. آنان در راه خدا می‌جنگند و می‌کشند و کشته می‌شوند. این در تورات و انجیل و قرآن وعده حقی بر عهده خداست و چه کسی از خدا بر عهد خویش وفادارتر است؟ پس به این معامله‌ای که باخدا کرده‌اید شاد باشید و این همان کامیابی بزرگ است!

این جلوه‌ای از منزلت والای رزمندگان راه خداست بکشند یا کشته شوند و آنگاه که جان خویش را در جبهه فدا کنند یا بعد از مجروح شدن و تحمل مشقت‌ها و درد بسیار که خود پاداشی بزرگ دارد در اثر جراحات و جانبازی به شهادت برسند و یا آنکه در اسارت، شکنجه و آزار مضاعف دشمن را به جان بخرند و به مقام آزادگی برسند. همگی برخوردار از این فضیلت والا هستند و آنگاه که رزمنده‌ای جان‌برکف، در اثر جراحات‌های جنگ به مقام جانبازی نائل شود و هم‌زمان در اسارت سخت‌ترین رنج‌ها و دردها را تحمل کند و در اثر جراحات‌های جانکاه جبهه به مقام شهادت رسد با برخوردار از چهار عنوان رزمنده، آزاده، جانباز و شهید در اوج این قله رفیع جای می‌گیرد. دقت در آیه مذکور و ملاحظه ویژگی‌های مشتري! بايع، ثمن و مئمن که به‌عنوان یک پیمان از سوی خدا مطرح شده و سند آن را نیز بزرگ‌ترین کتاب‌های آسمانی یعنی تورات و انجیل و قرآن قرار داده و بر وفای به این عهد تأکید کرده و آن را فوز عظیم دانسته است، افق‌های شگفت‌انگیزی را به روی انسان می‌گشاید.

چگونگی گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت با استفاده از مفهوم «جامعه‌پذیری» و «فرهنگ‌پذیری»

جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن جریانی است که از طریق آن فرد با هنجارهای جامعه آشنا می‌شود، آن را می‌آموزد و به مرحله اجرا در می‌آورد تا بتواند متناسب با هنجارهای گروه و جامعه‌ای که در آن به سر می‌برد، زندگی کند. پس «جامعه‌پذیری» جریانی است که فرد عملاً با زندگی گروهی «هم‌سازی» می‌کند؛ بنابراین فرد «جامعه‌پذیر» کسی است که بر اثر «هم‌نوا» شدن با هنجارهای گروهی، وظایف گروهی را پذیرفته و راه‌های همکاری را شناخته و بدین سبب دارای رفتاری است که موردپسند گروه است. «هم‌نوایی شخص» با هنجارهای اجتماعی که مایه جامعه‌پذیری است، دو جنبه دارد: مجاب شدن یا هم‌نوایی عمقی و اجابت یا هم‌نوایی سطحی (و ثوقی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۲۵-۱۲۴).

فرهنگ‌پذیری جریان تدریجی و عمیق جامعه‌پذیری است. اگر جریان جامعه‌پذیری عمیق صورت گیرد و دوام آورد، افراد رفته‌رفته در زندگی مشترک جامعه خود سهیم می‌شوند، راه‌ورسم آن‌ها را می‌آموزند و خود را با آن سازگار می‌سازند و مانند سایر اعضای جامعه می‌گردند؛ بنابراین «فرهنگ‌پذیری» جریانی است که فرد زمینه‌های فرهنگی را می‌شناسد و به طور ژرف و عمیق می‌پذیرد و خود را با آن سازگار می‌کند. در صورت فرهنگ‌پذیر شدن، فرد کمتر دچار تناقض، سرگردانی و حیرانی می‌گردد و در حقیقت در ذهن و عمل خویش کمتر تفاوت می‌بیند؛ آنچه را اعتقاد دارد عمل می‌کند و آنچه را عمل می‌کند که به آن معتقد است و لذا دچار نابسامانی اجتماعی و یا ناهنجاری رفتاری نمی‌گردد (و ثوقی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۲۵). پس به طور خلاصه می‌توان گفت: هم‌نوایی و سازگاری با هنجارهای جامعه و موازین اخلاقی دو جنبه دارد: یکی ساده، سطحی، صوری و ظاهری است، دیگری ژرف، عمیق، پیچیده و درونی است. نوع اول را در جامعه‌پذیری و نوع دوم را «فرهنگ‌پذیری» می‌نامند. (و ثوقی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۲۸).

عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

نماز: یکی از مهم‌ترین خاستگاه‌های شهادت و معراج شهادت، نماز است؛ بنابراین ترویج نماز در نظام تعلیم و تربیت ایجاد مهم‌ترین مقوم و زیربنای فرهنگ ایثار و شهادت است. طبق آیه

«الذین أن مكنأهم في الارض اقاموا الصلاه» اقامه نماز اولین کاری است که جامعه اسلامی و حکومت اسلامی و حاکمیت اسلام و هر انسانی در هر کجا و در هر مسندی از قدرت باید تلاش کند و در راه آن گام بردارد (باقری و دیگران، ۱۳۹۰).

مسجد: بستر و خاستگاه و آن سنگری که از آن سنگر این معراج شکل می‌گیرد، مسجد است. «و مسجد أسس على التقوى أحق أن تقوم فيه رجال يحبون أن يتطهروا» تا طهارت نفس نباشد امکان عروج نیست. بنا بر سنت پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله) از مکان مسجد برای فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی و امثال آن در رابطه با تأمین نیازهای عامه مسلمین استفاده می‌شود (طرح تهیه شناسنامه مساجد و اماکن مذهبی کشور، ۱۳۷۷، مرکز آمار ایران). مساجد به‌عنوان پایگاه بسیار مهم اسلامی از لحاظ تعلیم و تربیت و چه از لحاظ بلندگوی صدای اسلام از همان ابتدا مطرح بوده‌اند. شهدای عزیز و گران‌قدرمان چه شهدای انقلاب اسلامی و چه شهدای جنگ تحمیلی به میزان بسیار بالایی در مساجد حضور می‌یافتند و از ابعاد مختلف از این مکان مقدس بهره‌مند می‌شدند (باقری و دیگران، ۱۳۹۰).

فرهنگ عاشورا و کربلا: یکی دیگر از عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، تقویت فرهنگ عاشورا و کربلا است که البته این دست ما هم نبوده؛ هزار و چهارصد سال است که خدا و حقانیت و حقیقت امام حسین (علیه‌السلام) کار خودش را در جامعه کرده است. اکنون بیشترین دین را امام حسین (علیه‌السلام) بر گردن ما و جامعه دارد. فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی بیشترین مدیونیت را نسبت به فرهنگ عاشورا و کربلا دارد (پناهی، ۱۳۸۵: ۶۶).

اعتقاد به ولایت: جامعه ولایی متشکل از افرادی است که بر اساس ارزش‌های خود، ولایت و سرپرستی را به‌صورت آگاهانه از جانب خداوند پذیرفته‌اند و با پیروی از سرپرست الهی خود شالوده جامعه را بر پایه دوستی و محبت و اطاعت از ولی بنا می‌کنند و بدین لحاظ از جوامع دیگر متمایز می‌باشند. این چنین جامعه‌ای، کمال‌گرا بوده و به‌واسطه ارتباط معنادار و مشخص افراد با سرپرست که مشروعیت خویش را از جانب خداوند و پیامبر (صل الله علیه و آله) و جانشینان وی اخذ کرده اختیار زندگی دنیوی و اخروی خود را به سرپرست و ولی امر سپرده‌اند (باقری و دیگران، ۱۳۹۰).

رسانه‌ها: نقش رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی در ساخت و تشکیل فرهنگ‌ها در قرن حاضر بیش‌ازپیش توجه نظریه‌پردازان، اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه فرهنگ را به خود جلب کرده است.

شعر و ادبیات: در مورد راه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان می‌گوید چاپ خاطرات، پخش فیلم‌های مستند از عظمت رزمندگان اسلام و استفاده از کلیه ظرفیت‌های هنری، ادبی و رسان‌های کشور از مهم‌ترین ابزار پیوند می‌باشند. وی در مورد ارزش این کار اظهار می‌دارد: معرفی آن عشقی که در ایثارگر ممتاز باعث تلاش و حرکت او شده به نسل جوان بسیار باارزش است و همواره نسل جوان به دنبال الگوگیری از بزرگان ایثار و شهادت است (حداد عادل، ۱۳۸۵).

کتاب درسی: پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با جان‌فشانی و نثار خون شهیدان به دست آمد و اگر ایثار و ازجان‌گذشتگی شهدا نبود، اسلام نمی‌توانست در سراسر جهان گسترش یابد؛ بنابراین ارزش‌ها و فرهنگ والای شهادت همواره باید در جامعه ترویج یابد و از سوی دیگر شهیدان در هر دوره زمانی حق بزرگی بر مردم دارند و باید یاد و نام آنان زنده باشد. به‌خصوص باید نسل جوان که گردانندگان جامعه فردا خواهند بود با این فرهنگ و ارزش‌ها به‌خوبی آشنا شوند. خصوصاً افرادی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و پایان جنگ تحمیلی متولد شده و شاهد ایثار و شهادت دانش‌آموزان در جریان انقلاب و جنگ تحمیلی نبوده‌اند، لازم است با مفاهیم بالا بیشتر آشنا شوند (آرمند، ۱۳۸۶).

موزه شهدا: موزه شهدا، مکان جمع‌آوری، نگهداری، نمایش و معرفی آثار و وسائل شهدا، هنرمندان و پژوهش‌گرانی است که فرهنگ ایثار و شهادت را به نگارش و تصویر درآورده‌اند و با نظارت بنیاد شهید انقلاب اسلامی به طور دائمی تشکیل گردیده است و بازدید عموم از موزه شهدا استفاده از روش‌های بدیع، در اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت نقش دارند. (عشقی مطلق، ۱۳۸۰).

نهادهای دولتی: هر یک از نهادهای دولتی به فراخور اختیارات و مسئولیت‌هایی که دارند، جایگاه و وظیفه‌ای در قبال ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دارا می‌باشند. قوه مقننه برای تعمیم روش‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مسئولیت تصویب قوانین مناسب و متعادل در جنبه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را دارد. چرا که استقرار عدالت اجتماعی و اقتصادی می‌تواند بستر و زمینه مناسبی برای پذیرش این فرهنگ فراهم سازد و قوانین فرهنگی مناسب نیز با رشد ایدئولوژی و سطح فکر افراد جامعه رابطه مستقیم دارد.

لزوم ماندگاری ارزش‌های دفاع مقدس

چگونه اندیشیدن درباره تاریخ و آگاهی از آن، عامل روشن شدن خواست‌های ما می‌شود. این اندیشه یا به ما روشنایی می‌دهد و یا ما را از راه به در کرده و از واقعیات غافل می‌سازد (دوران افتخار: ۱۴).

دامنه تأثیرگذاری فرهنگ و معنویات جبهه با پیچیدن آوازه‌اش در میان دیگر جوامع مسلمین، خاصه در لبنان و افغانستان و کشورهای منطقه خلیج فارس گسترده گردید. تأثیر عمیق فرهنگ دفاع مقدس در زندگی مردم و در کنه باور و اعتقادات مذهبی امت مقاوم و حزب‌الله انکارپذیر نیست. اهمیت این موضوع وقتی بیشتر نمایان می‌شود که «بینیم مقام معظم رهبری نیز در فرمایشات گوهربارشان مدام بر این موضوع تأکید دارند.» «می‌بایست این فرهنگ با جدیت تمام در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور لحاظ و تثبیت گردد. بر همین اساس، باید با آفت‌ها و ضد ارزش‌های فرهنگ دفاع مقدس که همانا رفاه‌طلبی و راحت‌طلبی و دنیاخواهی است، مقابله کرد.» (دوران افتخار: ۲۰).

نهادینه کردن ارزش‌ها در بین نسل جوان

زیر ساخت‌های فکری هر جامعه‌ای منبعث از فرهنگ حاکم بر آن جامعه است و مقوله فرهنگ رابطه مستقیمی با زیرساخت‌های جامعه دارد؛ بنابراین، برای تغییر در حاکمیت هر جامعه‌ای ابتدا باید از تغییر فرهنگ حاکم بر آن جامعه شروع گردد که در این برهه از زمان دشمنان دین و قرآن و کشورهای سلطه‌گر چه در داخل و چه در خارج برای نیل به تغییر نوع حاکمیت در جامعه، تهاجم به نظام‌های فرهنگی را سرلوحه سیاست‌های توسعه‌طلبانه خود قرار داده‌اند.

از آن جا که تاریخ ملت‌ها، پنجره‌ای بر روی هویت ملی آن‌هاست، هر فرد با گذراندن دوران تحصیل، با تاریخ و نمادها، اندیشه‌ها و دین آشنا می‌شود. از همین روست که در پرتو ارزش‌های انسان‌ها متحول شده و در قالب فرهنگ و فلسفه حیاتی که به آن معتقدند استحکام روانی، شخصیتی و اجتماعی پیدا می‌کنند و به هویت ملی، می‌رسند. در این راستا، اصلی‌ترین ابزار انتقال و نگهداری ارزش‌های اعتقادی جامعه، حفظ و پویایی تاریخ و میراث‌های گذشته را، پس از خانواده و نهاد نظام تعلیم و تربیت تشکیل می‌دهد و پیداست که در این خصوص آموزش و پرورش حیاتی‌ترین نهاد است که می‌تواند ضمن حفظ و اعتلای فرهنگ، سعادت

فردی و اجتماعی را نیز فراهم آورد. با توجه به این نقش حیاتی که برای نظام تعلیم و تربیت مطرح شد، معلوم می‌شود که چرا مراکز آموزشی به‌عنوان اولین خاکریز، مورد هجوم بی‌رحمانه ناتوی فرهنگی قرار می‌گیرد (چرخستانی، ۱۳۹۳).

نهادینه کردن ارزش‌ها در جامعه، نیاز به برنامه‌ریزی و سازماندهی دارد و مسئولیت این مقوله بر عهده کلیه نهادهای فرهنگی در جامعه مخصوصاً نظام تعلیم و تربیت است و باید کار کلیدی و مبنایی انجام پذیرد؛ لذا باید قدم‌های اساسی در جهت ارائه الگوهای درست به نسل جوان برداشته شود که بتواند نیازهای متناسب با ارزش‌های انقلاب را جوابگو باشد.

تاریخ پرافتخار جمهوری اسلامی مشحون از ایثارگری‌ها و فداکاری‌های خیل عظیم معلمانی است که در کلاس درس شهامت و شجاعت و دفاع از دین را به دانش‌آموزان خود آموختند و آن‌ها نیز سر از پا نشناخته از حریم نظام مقدس جمهوری اسلامی دفاع کردند، و خون پاکشان گواه این مدعا است. امروز نیز معلمان در عرصه و میدانی دیگر مسئولیت هدایت نسلی را به عهده دارند که آماج حملات زهرآگین فرهنگی دشمنان است و باید که این جبهه و سنگر نیز از فهمیده‌های فهمیده و همت‌های بلندهمت پر شود که راه چاره همین است و بس. دین‌باوری، استکبارستیزی، عشق به میهن، زندگی هدفمند و تلاش در راه سازندگی وطن، سرمایه‌های گران‌بهای جوانان عزیز ماست. این‌ها حاصل زحمات طاقت‌فرسای همه معلمان دلسوز و فداکار است که باید بر این همه همت درود فرستاد. نظام تعلیم و تربیت به‌عنوان عظیم‌ترین نهاد فرهنگی، آموزشی و تربیتی کشور رسالت پرورش بالندگی نسل آینده را بر دوش دارد. معلمان اندیشمند و فکور و با ظرفیت بالای فکری و فرهنگی خود به‌عنوان مولدان اندیشه و دانایی، با ترویج و تعمیق ارزش‌های انقلاب اسلامی و تعظیم شعائر دینی و بیش و نگرش سیاسی اصیل و سالم و بدون گرایش به خط بازی‌های سیاسی، سعی در ارتقاء سطح آگاهی و فرهنگ جامعه دارند. مدرسه به‌عنوان خط مقدم جبهه تعلیم و تربیت و کانون توسعه مرزهای دانایی است.

«اساسی‌ترین نیاز جامعه وجود انسان‌های سالم، توانمند و صالح است و مدارس مسئولیت تربیت چنین انسان‌هایی را بر عهده دارند. رسالت انبیاء تزکیه، تعلیم و تربیت انسان‌هاست و هم اکنون بخش عظیمی از این وظیفه بر عهده معلمان است و سرنوشت بسیاری از افراد در مدارس رقم می‌خورد. برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسل کار بسیار مهمی است» (مقام معظم رهبری، ۸۶/۵/۳).

«این نسل در واقع از تلاش نسل پدیده آورنده انقلاب و تداوم‌دهنده انقلاب تا امروز بهره‌مند است. کشور ما هم کشور جوانی است. ما امروز یک مجموعه عظیم جوان پرنشاط، پرنرژی و پر استعداد داریم و این نعمت و ثروت بزرگی است، به شرط این که این نسل گسترده باهویت صحیحی ساخته شود. اولین چیزی که در مجموعه نظام تعلیم و تربیت باید به این نسل اعطا شود، عبارت است از امید به آینده و شوق نسبت به بنای آینده و بهره‌گیری از فضایی که انقلاب در اختیار انسان‌ها و بخصوص نسل جوان گذاشته است. تربیت را نباید با سخت‌گیری اشتباه کرد. تربیت هدایت است، دمیدن روح انضباط اخلاقی در نسل جوان است ... این مسئله برنامه‌ریزی برای تربیت و تحول اخلاقی یک نسلی، کار بسیار مهمی است.» اکنون که دشمنان اسلام و انقلاب از تمامی توطئه‌های استکباری خویش ناامید شده‌اند، تنها راه مقابله با این انقلاب شکوهمند اسلامی را مبارزه با فرهنگ و اعتقادات مردم تصور کرده و بیشترین توجه و حمله را به نسل جوان، این آینده‌سازان جامعه اسلامی معطوف داشته است.

معلم، این مشعل‌داران سنگرهای تعلیم و تربیت با حضور مستمر و فعال در دوران دفاع مقدس، حضوری تاریخی و فراموش‌ناشدنی که نشانگر بینش و عشق و علاقه این قشر فرهیخته به اسلام است، داشته‌اند (طلایه‌داران نور: ۱۴). با تغییر جبهه جنگ، ما باید در صحنه فرهنگی، گام برداریم و باید با اطاعت از ولایت و پیروی از خط امام (رحمت‌الله‌علیه)، تداوم‌بخش خون شهیدان باشیم و با حرکتی نو و تمسک به قرآن و عترت ائمه طاهرین (علیهم‌السلام) و با شناخت دقیق دشمن به دفاع از آرمان فرهنگ اسلامی خویش بپردازیم. اهمیت و نقش معلم، در جوامع بشری به حدی است که پیامبران الهی خود را معلم معرفی می‌کنند و از سوی دیگر ملاحظه می‌شود که غالباً تاریخ به دست معلمان رقم‌زده می‌شود و در معارف اسلامی و در نظر رهبران اسلام، معلم زمانی ارزشمند است و شایستگی آن‌همه تقدیر و تحسین را می‌یابد که متربیان خود را برای کسب «ارزش‌های اسلامی» و دوری از «ضد ارزش‌ها» هدایت کند. امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) فرمودند: که چنانچه معلم، یک معلمی باشد که دعوت به نور بکند دعوت به صلاح بکند، دعوت به اسلام بکند، دعوت به اخلاق صالحه بکند، دعوت به ارزش‌های انسان بکند، ارزش‌هایی که عندالله ارزش است. اگر این کار را بکند، همان‌طوری که انبیاء مردم را از «ظلمت» به «نور» می‌کشاند، این معلم هم این بچه‌ها را از ظلمات به نور وارد می‌کند و همین شغل است که شغل انبیاء است. (صحیفه نور، ج ۲۱:

چگونگی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت

شناسایی عناصر بنیادین مفهوم شهادت، دلالت بر آن دارد که شکوفایی و پرورش این عناصر، مقدمه رشد و گسترش فرهنگ شهادت است. به عبارت دیگر، رشد و پرورش فرهنگ شهادت، امری پسینی و وابسته به پرورش عناصر نامبرده می‌باشد. از این رو با توجه به این استنتاج، نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور بایستی شکوفایی و پرورش این عناصر بنیادین را سرلوحه اهداف و - برنامه‌های خود قرار دهد. در این صورت، به نظر می‌آید که دیگر نیازی به تلاشی مستقل برای رشد و گسترش فرهنگ شهادت نباشد. اکنون، همچنان این پرسش به قوت خود باقی است که نظام تعلیم و تربیت، به چه طریق می‌تواند پرورش این عناصر را سرلوحه رسالت خویش قرار دهد؟ و بررسی راهبردها و راه کارهای ممکن، موضوعی است که در زیر به آن پرداخته خواهد شد.

بازنگری در اهداف آموزش و پرورش کشور مرور اهداف مکتوب نظام آموزش و پرورش ایران (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹) و تحولات اخیر در نظام تعلیم تربیت کشور حکایت از تلاشی جدی برای تنظیم این اهداف بر مبنای آموزه‌های اسلامی دارد. با وجود این که اهداف خوب و مناسبی برای هر سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، تدوین شده است، لیکن برخی از آن‌ها بسیار کم‌رنگ دیده شده و یا برخی موارد مهم به‌طور کلی مغفول مانده‌اند. برای نمونه، حقیقت‌جویی، حق‌گروی، عدالت‌جویی و عدالت‌خواهی از جمله مواردی هستند که به‌طور شایسته‌ای به آن‌ها توجه نشده است. این در حالی است که دیدیم مؤلفه‌های مزبور مهم‌ترین اجزاء مفهوم شهادت را شکل می‌دهند؛ بنابراین لازم است تا این موارد به‌صراحت در اهداف آموزش و پرورش دیده شوند. تأکید بر پرورش تفکر تحلیلی و نقاد همان‌طور که دیدیم آگاهی و بینش از یک‌طرف و روشنگری و آگاهی‌بخشی از طرف دیگر، از مهم‌ترین ارکان فرهنگ شهادت در اسلام هستند.

شهادت حرکتی آگاهانه و به‌سوی روشنایی است حرکتی که از بینش آغاز شده و بر اساس تفکر نیز پیش می‌رود. به همین دلیل، شهادت هیچ‌گاه قابل جمع با جهل و نادانی نبوده، بلکه برعکس مبارزه با جهل، نادانی و تاریکی از جمله اهداف اصلی آن است. بر این اساس کاملاً روشن است که سیستم تعلیم تربیت در صورتی می‌تواند ضمن ترویج فرهنگ شهادت به این هدف نیز نزدیک شود که پرورش تفکر تحلیلی و نقاد را سرلوحه کار و برنامه خویش قرار

دهد. خاطرنشان می‌گردد، منظور از آگاهی، صرف دانش‌اندوزی و وسیع‌تر کردن حجم حافظه نیست. چه این نوع دانستن، خود به‌نوعی جهل است و چه بسا که حتی جهل مرکب نیز باشد. این همان مثالی است که قرآن مجید در سوره جمعه آیه ۵ آورده است. در این آیه خداوند چنین دانش‌اندوختگانی را به الاغ‌هایی تشبیه می‌کند که بار آن‌ها کتاب است. در اصل منظور از آگاهی، درک و فهم است.

درکی که در نتیجه تحلیلی‌گری، نقادی و به‌طورکلی، پرورش قدرت تمیز (تشخیص سره از ناسره) حاصل می‌آید. به همین دلیل است که خداوند در قرآن کریم، سوره زمر آیه ۱۸ به شنیدن گفته‌های مختلف (جمع‌آوری اطلاعات گوناگون) و سپس گزینش بهترین آن‌ها (بر اساس تفکر تحلیلی و نقاد)، تأکید می‌ورزد. کاملاً روشن است که پرورش تفکر تحلیلی و نقاد، در دوره معاصر، اهمیت بیشتری پیدا کرده است چرا که امروزه، با گسترش علوم ارتباطات و وسایل ابزار رایان‌های ماهواره‌ای و سایر رسانه‌ها، هر لحظه، انسان در معرض انواع و اقسام اطلاعات مختلف به‌صورت مخلوط و درهم و برهم (درست و نادرست) قرار دارد. اطلاعاتی که بعضاً نه در جهت آگاهی‌بخشی و روشنائی بلکه بر عکس در جهت به تاریکی بردن انسان‌ها است. به همین خاطر است که دنیای جدید را دنیای اطلاعات و یا عصر انفجار اطلاعات می‌نامند. اطلاعاتی که به هیچ طریق بیرونی و مصنوعی، نمی‌توان جلو ورود آن‌ها را گرفت.

در چنین وضعیتی، بهترین و کارآمدترین راهبرد ممکن، پرورش و شکل‌دهی تفکر تحلیلی و نقاد در دانش‌آموزان است. آشناسازی دانش‌آموزان با مفهوم حقیقی شهادت و عناصر سازنده آن از طریق برنامه درسی به‌ویژه کتب درسی مربوطه بدیهی است که نخستین گام برای ترویج هر موضوعی، آشناکردن مخاطب درباره آن موضوع است. به همین خاطر، همان اصولی که در برنامه درسی برای انتخاب محتوا در نظر گرفته می‌شود، در این خصوص نیز مصداق پیدا می‌کند. به دیگر سخن، محتوای درسی بایستی بتواند اهداف، معنا، اجزاء و مؤلفه‌های بنیادین ایثار و شهادت را به‌خوبی آشکار سازد. به نظر می‌آید دروسی مثل: دینی، قرآن، علوم اجتماعی، تاریخ و جغرافیا و ادبیات و امثال این دروس از ظرفیت بیشتری برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت برخوردار باشند. البته بایستی اذعان داشت درس هنر و به‌طورکلی زبان هنری نیز به‌خوبی می‌تواند در این باره، ایفای نقش نماید. استفاده از تئاتر و نمایشنامه، فیلم، داستان‌نویسی، نقاشی، موسیقی و نظایر آن همگی روش‌های مناسبی هستند که نه تنها ذهن یا

به تعبیری بعد شناختی مخاطب را بلکه هم زمان جنبه عاطفی وی را نیز درگیر می‌سازد. در این صورت، همچنان که بسیاری از متخصصان حوزه برنامه درسی متذکر شده‌اند، یادگیری بهتر و عمیق‌تر صورت می‌گیرد (پرکینز، به نقل از مهر محمدی، ۱۳۸۳: ۳۱).

البته استفاده از زبان هنری، روشی جدید نیست، بلکه ریشه‌ای بسیار کهن دارد. برای نمونه «تعزیه‌خوانی» بیانی هنری است که ریشه‌های بسیار قوی در فرهنگ ایرانی-اسلامی دارد. از سوی دیگر، معرفی مثال‌ها و مصادیق تاریخی و معاصر، نقش بسیار شگرفی در تفهیم مفهوم حقیقی شهادت و ترویج فرهنگ آن دارد. به‌کارگیری مثال و مصداق، روشی است که قرآن نیز به‌کرات از آن استفاده کرده است. نمونه بسیار بارز آن قصص قرآنی است که در آن‌ها فلسفه زندگی پیامبران الهی که کاملاً منطبق بر فرهنگ شهادت است، به‌خوبی تشریح و توصیف شده است. استفاده از مثال و مصداق، شیوه‌ای است که در تعلیم و تربیت اسلامی نیز مورد توجه و تأکید قرار گرفته است (باقری، ۱۳۷۶: ۱۵).

از دیگر نمونه‌های بسیار مناسب این روش، مراسم ویژه ایام محرم است. در واقع هدف اصلی از برگزاری این مراسم، آشناسازی اقشار مختلف مردم با مفهوم حقیقی شهادت و ترویج فرهنگ آن از طریق یک نمونه، مثالی بسیار برجسته در تاریخ اسلام می‌باشد. البته بایستی در نظر داشت که توصیف این نمونه‌های منالی نباید تنها به ذکر رشادت‌ها، مصیبت‌ها و مظلومیت‌هایشان محدود شود. بلکه آن چه اهمیت دارد، تشریح حق‌گویی، حق‌طلبی، عدالت‌خواهی، روشننگری ایستادگی و پایداری آن‌ها برای احقاق حق و به‌طورکلی خدامحوری حرکت آنان است. اینها ویژگی‌هایی هستند که به‌صراحت در زندگی حضرت علی (علیه‌السلام) تا زمان شهادت و همچنین قیام کربلا، قابل مشاهده هستند. علاوه بر نکات فوق که همگی می‌توانند تأثیر به‌سزایی در پرورش فرهنگ شهادت در بین فراگیران داشته باشند، تجدیدنظر در معنایی که از برنامه درسی در نظام آموزش و پرورش ایران وجود دارد، نیز ضروری است. مفهوم برنامه درسی در ایران، تنها به کتاب درسی محدود می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، برنامه درسی در ایران صرفاً کتاب محور است. این در حالی است که برنامه درسی مفهومی وسیع و فراگیر بوده که علاوه بر کتاب شامل انواع و اقسام فرصت‌های یادگیری می‌شود (یارمحمدیان، ۱۳۷۷: ۲۱).

فرصت‌هایی که چه‌بسا شرایط و بستر بهتری را برای یادگیری عمیق‌تر مفهوم شهادت فراهم می‌آورند. این فرصت‌ها می‌تواند مشتمل بر موقعیت‌هایی باشد که در آن، دانش‌آموزان مجال

بیشتری برای حقیقت‌جویی، حق‌گویی و عدالت‌طلبی پیدا کرده و از این طریق این ویژگی‌ها در آن‌ها به منش شخصیتی یا به تعبیر دیگر شاکله تبدیل شود. تشکیل شوراهای دانش‌آموزی و برگزاری جلسات رودررو بین کادر مدرسه و دانش‌آموزان و یا حتی فراتر از آن، نشست‌های پرسش‌وپاسخ با حضور دانش‌آموزان و مسئولین در سطوح مختلف، از جمله نمونه‌های مناسب این‌گونه فرصت‌ها هستند.

توجه به برنامه درسی پنهان همان‌طور که بسیاری از صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی اشاره کرده‌اند، دانش‌آموزان در محیط یادگیری، علاوه بر برنامه درسی آشکار یعنی آن چه که به‌صراحت توسط برنامه‌ریزان قصد شده و توسط معلمین و سایر کادر مدرسه معمولاً به اجرا گذاشته می‌شود، با برنامه‌ای دیگر مواجه هستند. این برنامه اصطلاحاً برنامه درسی پنهان یا قصد نشده، نامیده می‌شود. برنامه درسی پنهان، در برگزیده یادگیری‌هایی است که به‌صورت مکنون، غیرمستقیم و بعضاً بر خلاف محتوای آشکار برنامه درسی قصد شده، اتفاق می‌افتد. در بسیاری از موارد تأثیر این نوع برنامه‌های پنهان به‌قدری است که حتی ممکن است اثر برنامه درسی آشکار را خنثی سازد. در بسیاری از موارد، رفتار معلمین و سایر کادر مدرسه نسبت به دانش‌آموزان، قوانین و مقررات نانوشته در محیط مدرسه، ارزش‌گذاری‌های غیررسمی و نظایر آن، ضمن ایجاد یادگیری‌های غیرمستقیم، تأثیر بسیار شگرفی در شکل‌گیری شخصیتی دانش‌آموزان دارد (آیزنر، ۱۹۹۴: ۸۸-۸۹).

برای مثال شیوه‌های ارزشیابی رایج به‌صورت تدریجی به دانش‌آموزان یاد می‌دهد که در زندگی به‌جای درک و فهم، حقیقت‌جویی و حق‌طلبی به هر قیمتی که شده تنها در پی کسب امتیازات و افتخارات گوناگون باشند. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت، هرگونه اقدام تربیتی بدون در نظر گرفتن برنامه درسی پنهان و تلاش در جهت بهسازی و پاک‌سازی آن، تلاشی بی‌ثمر خواهد بود. در همین راستا، لازم است تا در شیوه‌های ارزشیابی رایج از دانش‌آموزان نیز تجدیدنظر اساسی صورت گیرد. در واقع در شیوه‌های ارزشیابی نایستی صرفاً به میزان دانش و اطلاعات دانش‌آموزان توجه شود بلکه ارزشیابی باید به‌مثابه فرصتی باشد که درک و فهم، حقیقت‌جویی، عدالت‌خواهی و سایر مؤلفه‌های فرهنگ‌شهادت، مورد تأیید، تشویق و توجه قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله روشن‌سازی مفهوم شهادت از دیدگاه اسلام، آموزه‌های دفاع مقدس و

چگونگی پرورش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور و راه کارهایی که بتوان این فرهنگ غنی را در مدارس و نظام آموزشی کشور زنده نگه داریم، فرهنگ ایثار و شهادت، این قدرت بالنده و این نیروی فجرآفرین و انتقال این آموزه به نسل‌های بعدی برای مبارزه با ظلم و تعدی مستکبران زورگو و جنایتکار لازم است، تا ضمن دفع شر از سر مسلمین، موجبات مجد و عظمت اسلام و عزت مسلمانان را فراهم آورد.

از طرف دیگر واژه شهید از اسماء الله می‌باشد و تعمق و تأمل در مفهوم ارائه شده از شهادت، حکایت از آن دارد که به موازات رشد و گسترش این فرهنگ (فرهنگ ایثار و شهادت)، می‌توان امیدوار بود که بسیاری از معضلات و نابهنجاری‌ها در جامعه رو به کاهش خواهد رفت. چرا که ریشه بسیاری از مسائل، نقایص و حتی فسادهای اجتماعی را باید در شیوع ناآگاهی، جهل، نابخردی و یا به تعبیر قرآنی ظلمت، همچنین پایمال نمودن حقوق و حقوق و بالاخره بی‌عدالتی‌های گوناگون جستجو کرد. حال اگر دانش‌آموزان جامعه به‌گونه‌ای پرورش یابند که فرهنگ ایثار و شهادت با تمامی مؤلفه‌هایش به‌عنوان فلسفه زندگی، سرنوشت آن‌ها را رقم زند در این صورت، نه تنها خودشان ناآگاهانه در منجلاب ظلم و فساد نخواهند افتاد، بلکه به‌هیچ‌وجه با مظاهر آن نیز سازش نخواهند کرد و به‌علاوه به طرق مختلف به مبارزه حتی تا پای مرگ با آن‌ها به مبارزه خواهند پرداخت. پر مسلم چنین نسل‌هایی مانع بروز بسیاری ضد ارزش‌ها خواهند شد.

بایستی اذعان داشت حتی اگر اکثریت نسل‌های دانش‌آموزان با فرهنگ ایثار و شهادت پرورش نیابند و تنها منش بخشی از آن‌ها بر مبنای این فرهنگ شکل گیرند، همین اقلیت نیز می‌تواند همچون اهرم کنترل عمل کرده و از همه‌گیر شدن ظلم و فساد جلوگیری نمایند. این واقعیتی است که تجارب مسلمانان در طول تاریخ اسلام آن را نشان می‌دهد. چه بسا در صورت نبودن امام خمینی (رحمت‌الله علیه) که درس گرفته از امام خویش حسین بن علی (علیه‌السلام) و بانو زینب کبری و دیگر شهیدان کربلا است، حکومت شاه تا دندان مسلح را و پس از آن استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا و اذنان آن که جامعه ایران و حتی جهانی را به ورطه ظلم و فساد و نابودی سوق می‌دادند. نجات دهد. از این رو می‌توان شهادت‌طلبی به معنای واقعی را به‌عنوان یک عامل بازدارنده در جامعه و جهان تلقی کرد.

نمونه امروزی، مقاومت مسلمانان افغانستان در برابر تهاجم و اشغالگری شوروی سابق،

مقاومت‌های بی‌نظیر فلسطینیان در برابر تجاوز و گردن‌کشی صهیونیست‌ها، پیروزی حزب ... لبنان در برابر متجاوزان صهیونیست و به‌ویژه آخرین نمونه‌های بارز آن یعنی، دفاع شگفت برانگیز ملت‌های سوریه، یمن و عراق در مقابله توطئه‌های صهیونیستی - آمریکایی و اذنان آن‌ها به نام داعش همگی مصادیقی از فرهنگ ایثار و شهادت است.

به‌طورکلی، برخی از نتایجی که می‌تواند حاصل مقاله حاضر باشد، عبارت‌اند از:

- ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در آموزش و پرورش است که تحت‌تأثیر عوامل فرهنگی، اعتقادی، اداری، سیاسی، اقتصادی، تمدن و فرهنگ است. برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت با توجه به این عوامل و مصادیق آن‌ها راهکارهای مرتبط ذکر گردیده است. همچنین مشخص شده که این راه کارها باعث ترویج کدام‌یک از شاخص‌های فرهنگ ایثار و شهادت (به‌دست آمده از مرحله قبل) می‌گردد. راه کارهای ارائه شده بر اساس دو اصل ارائه شده جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری، البته باید به این نکته توجه داشت که حرکت از جامعه‌پذیری به سوی فرهنگ‌پذیری و هم چنین بالعکس امکان‌پذیر خواهد بود و توجه به همین مسئله امکان مدیریت فرهنگ برای متولیان و نهادهای فرهنگی وابسته به آموزش و پرورش را نشان می‌دهد.
- در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت و تأثیرات آن در نسل‌های دانش‌آموزی کشور، در شرایطی که حکومت نیز اسلامی است. امری ناممکن نیست و نیاز به برنامه‌ریزی، سازماندهی و شناخت چالش‌ها داشته و با همتی عالی می‌توان با ارائه راه کارهای عملی این فرهنگ را احیا کرد.

پیشنهادها

- ۱- تمسک و توجه به فرهنگ ایثار و شهادت همان گونه که مورد نظر امامین انقلاب اسلامی است.
- ۲- تدوین برنامه درسی مبتنی بر مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در مقاطع گوناگون تحصیلی.
- ۳- ظرفیت‌سازی و پرورش انسان اسلامی، معنوی و با بصیرت و کارآمد متناسب با تراز انقلاب اسلامی.
- ۴- بررسی اثرات مخرب برنامه درسی پنهان از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت
- ۵- آموزش سبک زندگی اسلامی بر پایه فرهنگ ایثار و شهادت از طریق رسانه ملی و

شبکه‌های اجتماعی

- ۶- چگونگی استفاده از زبان هنری در پرورش فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس
- ۷- آسیب‌شناسی وضع موجود و نقد کاستی‌هایی که تاکنون در عملکرد نظام تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان وجود داشته است.
- ۸- شناسایی شیوه‌های ارزشیابی مبتنی بر مؤلفه‌های بنیادین شهادت (حق‌گروی، حق‌جویی و عدالت‌خواهی و ...).
- ۹- ترسیم الگوی فرهنگی - تربیتی بر پایه فرهنگ ایثار و شهادت و نقشه راه دستیابی به وضع مطلوب
- ۱۰- شناسایی فرصت‌های یادگیری مناسب از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. احمدی، سیروس، (۱۳۸۹)، بررسی شکاف نسلی در بین ایثارگران و فرزندان آنها در شیراز، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، دانشگاه رازی.
۳. قهرمانی، محمد و دیگران، (۱۳۸۸)، جهانی شدن، فرهنگ و برنامه‌ریزی آموزشی، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۳۳ و ۳۴
۴. مجلسی، محمدباقر، (۱۳۹۳)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه
۵. مفید، محمد بن محمد، (۱۳۸۴)، أوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، ترجمه مهدی محقق، تهران، نشر دانشگاه تهران، مؤسسه مطالعات اسلامی، مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها، دانشگاه مک گیل
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۳۷۵)، لسان العرب، نسخه دیجیتال، شماره دیجیتالی: ۷۳۲۲، انتشارات دار بیروت.
۷. ابن فارس، احمد، معجم المقاییس فی اللغة، تحقیق شهاب‌الدین ابو عمرو، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵ ق، ج ۳، ص ۹۰-۹۱.
۸. توشی هیکو ایزوتسو، (۱۳۷۴)، خدا و انسان در قرآن، ترجمه احمد آرام، انتشارات فرهنگ اسلامی فخرالدین طریحی، مجمع البحرين، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل‌البيت (ع).
۹. توشی هیکو ایزوتسو، (۱۳۹۰)، خدا و انسان در قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار
۱۰. نصر، سید حسن، (۱۳۹۲)، آرمان‌ها و واقعیت‌های اسلام، ترجمه: انشاء الله رحمتی، چاپ سوم، تهران، انتشارات جامی
۱۱. طباطبائی، محمدحسین، (۱۴۱۷ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۲. تقی‌زاده، اکبر، علی، (۱۳۹۳)، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، جلد ۲، ارزش‌های اسلامی، انتشارات زمزم هدایت
۱۳. نهج البلاغه (۱۳۹۴). ترجمه جعفر شهیدی. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ۳۳.
۱۴. منصورى لاریجانی، اسماعیل (۱۳۹۲)، عاشقان بی‌ادعا انتشارات خادم‌الرضا (علیه‌السلام)،

چاپ یازدهم

۱۵. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۹۰)، قاموس قرآن، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم.
۱۶. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. نراقی، مولی مهدی (۱۳۹۰)، علم اخلاق اسلامی ترجمه کتاب جامع السعادات، ترجمه سید جلال الدین مجتوبی، تهران، انتشارات حکمت
۱۸. مشکینی، علی (۱۳۸۹). نصایح، ترجمه: احمد جنتی، قم: نشر الهادی، چاپ چهل و دوم
۱۹. محمد رضایی، علی اکبر و دیگران، شناسایی عوامل و موانع فرهنگ ایثار و شهادت (مطالعه موردی: استان گلستان)، بی تا مقاله برگرفته شده از سایت تبیان
۲۰. حسین زاده، وحید، (۱۳۸۳)، فصلنامه فرهنگ عمومی، ش ۳۷، زمستان.
۲۱. معدنی، سعید؛ مقدمه‌ای بر مفهوم فرهنگ شهادت و شیوه‌های ترویج آن، زیر نظر دکتر مسعود حاجی زاده میمندی، دفتر تحقیق و پژوهش اداره تحقیقات و مطالعات بنیاد شهید.
۲۲. طباطبایی، محمدرضا، (۱۳۷۹)، صرف ساده، قم، دار العلم، چهل و نهم.
۲۳. باقری، خسرو (۱۳۸۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، مدرسه، سیزدهم.
۲۴. دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۰)، سیری در تربیت اسلامی، تهران، نشر و تحقیقات ذکر.
۲۵. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، (۱۳۹۵)، فلسفه تعلیم و تربیت، انتشارات: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) ج ۱، چاپ چهاردهم.
۲۶. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۳)، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ بیست و سوم، انتشارات صدرا
۲۷. ساجدی، ابوالفضل، (۱۳۸۶)، ابزارها و روش‌های آسیب‌زا در تعلیم و تربیت دینی دانش‌آموزان فصلنامه کتاب نقد، شماره ۴۲، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۲۸. جهانیان، رمضان (۱۳۹۱)، مقاله، بررسی و تحلیلی سیاست‌های توسعه‌ای آموزش و پرورش ایران در دوره معاصر، مجله علمی- پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، شماره ۱۹.
۲۹. امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۲)، سمینار سراسری سپاه.
۳۰. باقری، خسرو (۱۳۹۵)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه.
۳۱. شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۹۵)، فلسفه آموزش و پرورش، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۳۲. کاردان، علی محمد (۱۳۷۷)، ضرورت بسط و توسعه تحقیقات در آموزش و پرورش، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، تهران. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۳۸۱)،

- آیین پژوهش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۳۳. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷)، تفسیر نمونه. تهران. دارالکتاب الاسلامیه. منجد الطلاب، ترجمه محمد بندر، تهران. انتشارات اسلامی راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴)، مفردات فی غریب القرآن، چاپ سوم، ترجمه خسروی حسینی، تهران، انتشارات مرتضوی.
۳۴. حسینی همدانی، سید محمد (۱۳۸۰)، انوار درخشان در تفسیر قرآن، تهران کتاب فروشی لطفی.
۳۵. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۹۰)، قاموس قران، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم.
۳۶. طبری طوسی، امین الدین ابوعلی الفضل بن الحسن (۱۳۶۰)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید ابراهیم میرباقری و همکاران، تهران، انتشارات فراهانی
۳۷. خلاصه مقالات همایش اسوه، معلم، دانش آموز، شهادت و فردا، برگزارکننده مؤسسه فرهنگی آموزشی امام حسین (علیه السلام)، ۱۳۸۴، مشهد مقدس کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، (۱۶۰۱ ه.ق) بیروت، دار التعارف للمطبوعات.
۳۸. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۶۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۹. وثوقی، منصور و دیگران (۱۳۸۶)، مبانی جامعه شناسی، انتشارات بهینه.
۴۰. باقری، مسلم و دیگران (۱۳۹۰)، راهکارهای ترویج و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت پناهی، محمدحسین (۱۳۸۵)، ارزش های جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۹.
۴۱. حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۵)، گزارش مراسم بزرگداشت شهید چمران در حسینیه ارشاد خبرگزاری مهر، ۳۰ خرداد.
۴۲. آرمند، محمد (۱۳۸۶)، بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب های درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، مجموعه مقالات همایش فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه مازندران و معاونت پژوهش دانشگاه و دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، بابلسر مازندران.
۴۳. عشقی مطلق، معصومه (۱۳۸۰). بررسی عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ شهادت. گزارش تحقیق چاپ نشده.
۴۴. دوران افتخار، ستاد کل نیروهای مسلح، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس
۴۵. چرخستانی، زهرا (۱۳۹۳)، مقاله، راه های حفظ و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده.
۴۶. بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار مسئولان آموزش و پرورش سراسر کشور، مردادماه ۱۳۸۶.

۴۷. تیموری، احمد، طلایه‌داران نور، ناشر: شهر اندیشه، با همکاری شورای تحقیقات و ستاد ایثارگران استان همدان.
۴۸. امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)، روح‌الله (۱۳۷۸)، صحیفه نور، جلد ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه). شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۷۹)، اهداف دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه مصوب ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش، دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش
۴۹. مهر محمدی، محمود (۱۳۸۳)، آموزش عمومی هنر، تهران، انتشارات مدرسه.
۵۰. باقری، خسرو (۱۳۷۶)، نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه.
۵۱. یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۷۷)، اصول برنامه‌ریزی درسی، تهران، انتشارات یادواره کتاب.
52. Eisner, G.W.E. (1994). The educational imagination. U.S.A. McMillan College Publishing Company.